

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ДР. М. ГНАТИШАК

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

видавництво
ЮРИІ ПИЩЕНІКА

ПРАГА

Рісовський

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

„Ю. Т.“

I.

Д-р М. Гнатишак

Історія української літе-
ратури I.

ПРАГА
МСМХЛІ

Д-р. Микола Гнатишак

*** 1902. † 1940.**

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

*Своїм коханим
жінці й дітям.
Автор.*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА «ЮТ»
Ч. 5—6.

Др. М. ГНАТИШАК

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книжка перша

Вступ.

I. Староукраїнський стиль. — II. Візантійський стиль.
III. Пізновізантійський перехідний стиль.

ПРАГА 1941

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА

Авторські права застережені

Окладинка праці проф. Р. Лісовського

Друковано 3000 примірників

Друкарня Еміл Віхнер, Прага XVIII. 201.

Д-р Микола Гнатишак,

*** нар. 5/XII. 1902. † 9/XI. 1940.**

Саме в розгарі найкращої праці люта смерть вирвала з цього світу Д-ра Микола Гнатишака. Він готовив подати широким верствам українського народу повну «Історію української літератури» в новому освітленні.

Покійний автор цієї книжки, визначний український літературознавець, що через цілий десяток літ працював в літературних журналах Зах. України, головно в місячнику «Дзвони» і давав нам критичний перегляд новин української літератури. Його наукові праці, що відносилися до української романтики поміщені в «Рідній мові», «Нашій Критиці», «Слові», «Збірнику Укр. Істор.-Філол. Товариства в Празі».

Відзначався Покійний тим, що стояв твердо за чисту етичну та національну ідею в літературних творах, відкидаючи все те, що нинішньому українству шкідливе. При тому від твору красного пись-

менства вимагав теж і краси. Оце гармонія Краси й Добра була все ведучою зіркою в праці Покійника над історією української літератури.

Відійшов від нас серед тяжких життєвих невгодин, покинувши перед тим свою дорогу Батьківщину в її найгарячіших історичних хвилинах.

Але й на еміграції не залишився без діла. Перекладами ознайомлював чеську громаду з українською літературою, а вкінці добився лекторства української мови при університеті у Відні. Покійник встиг викінчити всього перший том свого гарно задуманого твору «Історія української літератури», який оце саме ми й подаємо нашому суспільству.

Залишив гаряче йому віддану дружину, дві донечки та стареньку матір.

Земля, що дала йому змогу покінчити університетські студії, прийняла його на вічний спочинок. Похований в Лібштаті, ріднім місті своєї дружини.

В. Й. П.

В и д а в н и ц т в о .

Вступ

Людина і мова.

1. Людина тим різниться від звірини, що є створена на «образ і подобу Божу», що має високо розвинену, безсмертну душу, — отже живе свідомим внутрішнім життям. Далі, людина є, як це вже зазначували старинні греки, «соціяльне сотворіння», т. зн. вона вже зі своєї природи призначена на те, щоб жити гуртом, громадою, з іншими людьми. Одиниці творять родини, родини — громаду, а громади — нарід. Живучи гуртом з другими собі подібними істотами, людина чує природню потребу порозуміватися з ними, висловляти їм свої погляди, думки, почування. Мало того; також людська одиниця, що не відчувала б потреби порозуміння з другими людьми, напевно шукала б засобу, яким змогла б точніше собі усвідомити та зформулювати свої хаотичні вражіння, спостереження й думки. Оці дві елементарні людські потреби: порозуміватися з іншими людьми і точніше формулювати зміст свого психічного життя — дали привід до розвитку того великого Божого дару, яким є для людини мова.

Людина і письмо.

2. Але крім мови, що послуговується як матеріалом людським голосом, зуміла людина використати для себе ще й інший засіб зображування довкільного світа, а в дальшому і взаємного порозуміння. Вже в найдавніших часах пробували люди рисувати різних звірів, дерева, рослини і т. п.; згодом ці примітивні рисунки, а також інші умовні значки, стали другим засобом порозуміння й прецизування думки: повстало письмо.

Будівельний матеріал духової культури.

3. Слово та письмо, як найдосконаліші зовнішні прояви змісту людської душі, стали будівельним матеріалом духової культури людства. Без слова годі собі уявити те, що ми привикли називати духовою культурою; а бодай ця культура, коли не мала б змоги послуговуватися словом, мусіла б виявитися в якихось зовсім для нас чужих і незрозумілих формах. Знову ж без письма годі собі уявити вищі щаблі культури формованої словом.

Будівнича ідея.

4. Отже слово й письмо — це основний матеріал, з якого повстає величезна будівля людської духової творчості. Але навіть найкращий матеріал нінащо не здасться, якщо нема будівничого, — якщо нема надії, що дала б цьому матеріалові рух, життя і красу. Такою ідеєю, що створи-

ла культуру, є для людини пізнання вищих, духових вартостей життя, — пізнання божества.

Збірне прамистецтво і поезія.

5. Тому й початків культурної творчості слід шукати в релігійному культі. Кожний культ, з природи річи, є щось надзвичайне, небуденне. Люди збираються, щоб віддати почесь Вищому Єству, щоб випросити в нього ліпшу долю, — і дають йому все, що вміють найкраще: отже спершу, слухаючи свого природнього нахилу до ритмічності, танцюють; до танцю грають і співають пісні в честь божества. Таким чином повстає первісне, танково-музично-поетичне мистецтво, зване мистецтвом синкретичним. Щойно з того збірного прамистецтва виділюються з часом окремі, самостійні галузі творчості. Так повсталала й поезія, т. зн. повний краси вислів уявлень, думок і почувань людини.

Поезія і мова.

6. Така є зовнішня праісторія тої галузі мистецтва, якою займемося в оцій праці. Але ж кожне таке складне явище, як продукт духової культури, має крім зовнішньої, також свою внутрішню, структуральну праісторію. Цією інтимною сторінкою своєї суті поезія й література найтісніше звязана не зі суспільством і не з його соціологічними та релігійними нахилами, а з чисто психічним, внутрішнім фактом людської мови.

7. Наука від перших своїх початків цікавилася генезою цієї чудової, дуже складної системи способів усвідомлювання собі психічних фактів та формулювання їх при допомозі людського голосу, якою є мова. Старогрецька філософічна альтернатива *θέσει-φύσει* — цебто з одного боку переконання, що люди мову собі самі видумали, а з другого, що мова повстала з природньої кінечності. — хоч і покутувала довго в середньовічній і новішій науці, не вияснила проблеми повстання мови. З метафізичного на психологічне поле перетягнув нас модерний науковий спір між нативістами й емпіристами. Нативісти (напр., Гумбольдт, Штайнталь, Макс Міллер і ін.) твердять, що мовна здатність є вроджена, а емпіристи, цебто представники емпіричної психології з Гербартом на чолі, є тої думки, що кожна людина мусить собі мовну здатність придбати власним, індивідуальним розвитком. В найновіших часах, головню заслугами німецького філософамовознавця Антона Марті, наукові дослідид над мовою перейшли на філософічний ґрунт та охопили дуже широку царину психічного життя й людської культури взагалі.

Олександр Потебня.

8. Окреме значіння одночасно для започаткування і для завершення того рода мовознавчо-філософічних дослідів має геніяльний україн-

ський мислитель-лінгвіст Олександр Потебня. (Пор. Др К. Чехович: Олександр Потебня, ст. 47—49).

Цей великий учений зробив, а власне точно зпрецизував епохальне наукове відкриття, важне для кожного дослідника літературних явищ, — а саме установив тісний зв'язок між генезою й структурою кожного поодинокого слова — та генезою й структурою цілого словесного мистецького твору, цебто твору літературного.

Перший факт поетичної творчости.

9. «Словом називаємо сполуку звуків, при помочі яких одна людина переказує другій усе те, що вона бачить, чує, почуває, бажає, думає. Для первісної людини слова не були, як для нас тепер, тільки знаками, які (scil. самі собою) нічого не говорять, цебто символами. Такими стали слова наслідком їх частого вживання, наслідком забуття їх первісного поетичного значіння... Для первісної людини кожне слово було живим проблиском думки, почування, висловом того вражіння, яке викликували предмети та явища на розум первісної людини. Мова була повна образів, поетичних метафор, які для первісної людини творили цілий світ живих, реальних істот. Збагачуючи себе словами, народ творив. Поетична, немов живими істотами наповнена мова, була першим фактом духової діяльності народу, відбивала в собі ціле початкове духове життя пер-

вісної людини, діяльність її розуму, почувань і фантазії, — словом, мова стала першим фактом поетичної творчості, першою пам'яткою народньої літератури, поезії».

Слово і постичний твір.

10. Оця в основі потєбніянська думка, незручним стилем і без повного зрозуміння передана М. Возняком у вступі до його «Історії української літератури», справді схоплює тісний зв'язок слова й мови з ґенезою й процесом літературної творчості, — але потребує деякого пояснення й доповнення. О. Потєбня строго науковою психологічною метою встановив тісний зв'язок не лише між процесом мови й процесом літературної творчості, але й між внутрішньою структурою поетичного твору і внутрішньою структурою кожного слова зокрема. В освітленні самого Потєбні зв'язок між мовою й літературою стає ще суттєвіший та ще інтимніший.

На думку Потєбні, повстання й характер літературного твору тісно зв'язані з повстанням і характером кожного слова, що первісно було свого рода словесно-мистецьким мікрокосмом. В слові знаходимо в мініятурі всі складові частини аналогічної вищої цілості — твору словесного мистецтва. «Кожне слово — каже О. Потєбня, — як далеко сягає наш досвід, необхідно переходить через фразу, в якій це слово є поетичним твором»; «величезна маса слів, що ми їх несвідомо

вживаємо, є для нас творами поетичними; своїми суттєвими елементами вони ні трохи не відрізняються від інших більших творів: приказок, байок, драм, епопей, романів. Ріжниця лише в ступні складности».

Так ось напр., кажемо, що стіл має «ноги», чоботи мають «вуха», або що поїдемо кудись «завтра» і под. Уживаючи цих слів, нині зовсім не усвідомляємо собі їхнього *par excellence* поетичного характеру; не усвідомляємо собі, що стіл дістав у нас «ноги» по аналогії до якогось живого чотириноного звіряти, напр., пса, хоч сам тими «ногами» не ходить; це образове перенесення так зрослося вже в нашій свідомості зі столом, що нині говоримо зовсім спокійно і про столики з трьома ногами, чи навіть з одною ногою; подібно «вуха» при чоботах — це поетичний образ, взятий з уявлення про якесь довговухе звіря, напр. заяця; коли уявити собі заяця, як він стоїть на задніх лапках, а вуха йому сторчать угору — не важко віднайти аналогію до чобота з його «вухами»; коли ж говоримо, що зробимо щось «завтра», — зовсім цим не хочемо сказати, що зробимо це обов'язково завтра рано, хоч у дійсності це слово тісно було зв'язане з уявленням наступного ранку (утро, с утра, завтра).

До подібних відкриттів доводить нас відповідна аналіза кожного без виїмку слова. В кожному з них знаходимо (а коли не знаходимо, то лише то-

му, що не вміємо знайти), переносний, образний, поетичний елемент, що характеризує людське слово як твір поетичний, літературний: бо ж суттю мистецтва слова є переносний, образний, метафоричний вираз змісту душі.

«Первісно, — каже О. Потебня — т. зн. в час свого повстання, кожне слово без виїмку складається з трьох елементів: по перше з артикулованого звука, без якого нема слова; по друге з образу («представлення»), і по третє зі значіння слова. Звук без змісту не є слово, і навпаки, значіння без артикулованого звука також не є слово: але третій елемент слова, те, що ми називаємо представником (scil. «представлення»), з часом щезає», цебто слово стає з поетичного — прозаїчним.

Отже, коли, напр., звукові феномени «ноги» (стола), «вуха» (при чоботі), «завтра» є першим елементом цих слів (артикулований звук), — образами чи поетичними «представниками» тих слів є приблизно: «чотириноге звіря, напр. пес, і чотириногий стіл», «вухате звіря, напр. заяць, і вухатий чобіт», «в дні, що піchnеться з найближчого ранку — с утра»; третій елемент, цебто нинішнє значіння тих слів, схоплюємо безпосередньо при їх висловленні чи вислуханні; первісно людина собі дуже добре усвідомляла зв'язок словесних ніг з ногами звірини і т. д. і через те сприймала та творила кожне слово так, як творимо й

сприймаємо поетичний твір; нині образ чи «представник» у більшості випадків вимазаний з нашої свідомости.

Структуральний зв'язок літературного твору зі словом.

11. Зі з'ясованих думок О. Потебні ясно виходить, що науково схиблена є кожна спроба досліджувати літературний твір без певної свідомости його тісного зв'язку зі структурою його складових частин — слів, а літературу — без свідомости її зв'язку зі структурою мови. Це є перший мій висновок з теорії словесности Олександра Потебні для практики й методи літературознавчого досліджу. Цей висновок називаю коротко: принцип структурального зв'язку літературного твору зі словом, — і ставлю його в фундаменти наукового літературно-історичного розсліду.

Формалізм.

12. Розглядання літературних творів у тісному зв'язку зі структурою слова веде нас на становище формалізму, що стає таким чином другим методичним принципом цього досліджу. Модерні формалісти скрізь виходять від свідомости інтимного структурального зв'язку між «словом і словесністю»¹⁾, і на цих солідних підвалинах

*) «Слово і словесность» (Slovo a slovesnost) — це програмова назва офіційного органу відомої празької школи мовознавців і літературознавців-структуралістів, і ця назва добре символізує також наше потєбніянське становище.

ставлять будівлю наукового розгляду літературних творів як фактів *par excellence* словесно-мистецьких, отже і примінюють до них в першу чергу критерії мистецьких стилів і формальних вартостей.

Ідейно-етичний естетизм.

13. Однак наш формалізм, що виростає на потєбніянських основах, не може мати багато спільного з радикальним формалізмом тих дослідників, які поза мистецькою формою світа не бачать, і для яких через те стає байдужим цілий дуже важний комплекс проблем у зв'язку з відношенням літератури до життя, вагою змістового й ідейного моменту та суспільно-моральною відповідальністю письменника. О. Потебня на основі своєї формалістичної теорії словесности доходить до єдино логічного й єдино правильного висновку, що «поезія це не є лише якась прикраса мисли, щось непотрібне, чим можна користуватись в хвилину дозвілля, а можна і не користуватись. Навпаки, поезія це одна із двох форм пізнання при помочі слова (*scil.* форми поетична і прозаїчна); а коли воно так, то поетичний образ є і повинен бути для нас не лише предметом насолоди, не лише таким явищем, до якого ми відносимося пасивно»; бо «поетичний твір це спосіб об'єктивації не якоїсь відірваної від життя думки поета, але і того, що з нею зв'язане, а саме, явищ з життя середовища і тих настроїв, які панують

у суспільстві. Таким чином той поетичний твір, який заспокоює дійсну внутрішню особисту потребу автора, відповідає також потребам, настроям і проблемам суспільства».

Тому теж, навпаки, мистецький словесний гвір усе рішаючим способом впливає на своє середовище, а цим і на ціле суспільне життя. Який з того висновок у відношенні до змістово й ідейно злих, розкладових творів та до проблеми моральної відповідальности авторів — кожному хіба ясно.

Таксамо здоровий психологічний, культурно-історичний та естетичний розслід літературних творів доводить вкінці до висновку, що і в обсягу поетичної краси рішають навіть у естетичному сенсі не лише естетичні, але й ідейні, етичні та суспільні первні. Етичний — у широкому сенсі — момент грає в поезії дуже важну роль та є рішаючий в тому сенсі, що гарний мистецький твір перестає бути в повному розсягу гарним, якщо він не є осяяний високим етичним ідеалом. Естетичний смак людини, як одноцілої індивідуальности, розвивається в тісному звязку з іншими сферами її душевного життя і зміслового сприймання. Для людини, що органічно собі за своїла означені релігійні, національні чи суспільні засади, вже тим самим і естетичні цінності твору, надиханого протилежними ідеями, мають інший характер, ніж для прихильника ідеології

виявленої цим твором. Кожна нормальна людина відкине з огидою і своїм видом найкращу квітку, якщо та квітка має гнилий запах. І ця здорова реакція належить таксамо до сфери естетики, як і подив для форми й колірив тої ж квітки. У висліді — ідейні, етичні, національні й суспільні первні мають у літературному творі також визначну естетичну функцію, — і саме тому я вважаю конечним тісно сполучувати естетичну оцінку літературного твору з оцінкою ідейною, етичною й національно-суспільною. Інакше сама естетична оцінка була б неповна, а для переважних сфер ідейного, етичного й національно-суспільного життя виникла б велика шкода.

Ось у такому сенсі прецизую третю і останню засаду цього літературно-історичного досліду, як принцип ідейно-етичного естетизму.

Націоналізм і християнська етика.

14. Але три вгорі зясовані формальні методичні принципи наберуть повного свого сенсу щойк тоді, коли в них віллємо життєвий ідейний зміст. І тому слід тут підкреслити, що мій ідейно-етично-естетичний підхід до літературної творчости, згідно з етосом українського національного життя впродовж віків, конкретизується в засаді ідейного українського націоналізму, опертого на незломній основі традиційної в українському народі і вповні з його психікою зрослої християнської

етики. Ця ідейна засада і є для мене єдиним мірилом ідейно-етичної, а тим самим і естетичної вартости літературних творів.

Теоретичне й методологічне становище.

15. Трьома основними принципами: 1) структурального звязку літературного твору зі словом; 2) літературного формалізму; 3) ідейно-етичного естетизму, конкретизованого в сенсі українського націоналізму й християнської етики, — вичерпується моє теоретичне й методологічне становище, яке визначить характер оцієї праці. Думаю, що зясування засадничого становища не було зайве, — щоб у дальшому оминути непорозумінь.

—о—

Періодизація

I. Друге в основі теоретичне, але для практики дуже важне питання, яке слід в'яснити в цьому вступі — це проблема періодизації історії української літератури. Проблема доволі важка і обтяжена консервативним загальним респектуванням традиційної схеми періодизації, що повстала головню на підкладі культурно-історичного й політичного, а в дальшу чергу мовного мірила, але зате зовсім зігнорувала моменти для історії словесного мистецтва найважливіші, — моменти мистецько-стилеві.

тара схема.

II. Оця культурно-історична, позалітературна схема періодизації вдержалася в менш-більш однакових формах у всіх наших важніших істориків літератури, включно до найновіших. Напр. і у М. Возняка ця схема зафіксована, і то навіть у категоричній формі: «Історію української літератури ділимо на три доби: давню, середню й нову», — при чому деякий поступ видно бодай у цьому, що Возняк резигнує з докладних дат розмежування цих діб (як досі: рр. 988, 1453 і 1798), а говорить лише загально про стару добу

від X. до кінця XV. в., середню від початку XVI. до кінця XVIII. в. і нову від кінця XVIII. в. до наших днів. З другого боку, шкідливий вплив тієї старої періодизаційної схеми видний м. ін. на цьому, що всупереч усім історично-літературним фактам, І. Котляревський у Возняка все далі започатковує «нову добу», тоді як у дійсності він органічно зв'язаний з «добою середньою» і є її славним вивершенням.

У рямцях цієї ж традиційної схеми, але все таки дещо інакше періодизує другий найпопулярніший наш історик літератури С. Єфремов. Згідно зі своїм суспільницьким підходом до явищ мистецтва слова, він вважає критерієм поділу зміни в політичному положенні українського народу і тому в нього, напр., «стара доба», як «доба національно-державної самостійности», триває лише до кінця XIV. віку.

Періодизація і усна словесність.

III. З традиційним поділом на три доби зв'язане теж невідповідне трактування в наших історіях літератури такої важкої частини українських словесних надбань, як усна словесність. Ігноруючи великі часові різниці в повстанні й розвитку поодиноких родів усної поезії (напр. колядки повстали в передхристиянських часах, биляни в Княжій добі, козацькі думи в XVI—XVII. стол., і т. д., і т. д.), історики літератури

звичайно писали про усну словесність, як про менш-більш суцільний комплекс словесного матеріяльну; а з огляду на таку чисто зовнішню й випадкову обставину, як започаткування етнографічних дослідів на переломі XVIII. і XIX. стол., клали розділ про усну поезію також зовсім випадково і штучно між «середню» й «нову» добу письменства.

рший вилім.

IV. Як це не дивно — але ж, коли не брати під увагу несмілих і невикінчених натяків у Возняка і ще в деяких дослідників — то перший рішучий удар нашій традиційній схемі періодизації бодай щодо трактування усної словесности завдав не «цеховий» спеціаліст від історії літератури, а чоловік до деякої міри «посторонній», який щойно на схилку літ запрозентувався також як першорядний історик літератури: Михайло Грушевський. Він зовсім рішуче й безкомпромісово поставив найстарші твори усної поезії на сам початок розвитку українського словесного мистецтва, а також дальші періоди письменського розвитку переплів дослідями про різні роди усної словесности всюди там, де письменницькі й усні словесні твори своєю генезою часово сходилися. Це нове упорядкування матеріалу показалося єдино доцільним не лише з огляду на свою хронологічну послідовність, але

також тому, що в зовсім новому світлі поставило нам перед очі справу взаємин між усною й писаною поезією та важні часові сюжетові й стилістичні звязки чи аналогії.

Нова спроба періодизації

V. Коли залишимо на боці схиблені спроби деяких новіших українських істориків літератури будувати періодизацію на суто економічних і класових, марксівських принципах, — то, поза М. Грушевським, майже не знаходимо значніших спроб ревізії традиційної нашої схеми періодизації. А ця стара схема не є і не може бути добра вже хоч би лише тому, що намагається вбгати специфічно мистецький словесний матеріал у рядки специфічно позамистецькі, що зовсім ігнорує критерії мистецького й стилевого розвитку літератури. З другого боку, досвід новаторів-літературознавців західноєвропейських, головню ж німецьких, які захотіли до історії літератури безоглядно примінити схеми з теорії й історії образотворчого мистецтва, показав, що і тут не обійдеться без поважних труднощів і великих помилок. Але, на мою думку, вже краще помилятися, шукаючи правдивих доріг, ніж помилятися, стоячи на старому, фальшивому місці. Тому в цій праці постараюся послідовно примінити мистецько-стилевий принцип також до періодизації історії української літератури, а що-

йно в рамках тої мистецько-історичної схеми видатно узгляднювати й культурно-історичний, а передовсім ідейно-етично-естетичний момент.

Таким чином оця перша й недосконала спроба нової періодизації історії української літератури виглядатиме ось як:

- I. Староукраїнський стиль.
- II. Візантійський стиль.
- III. Пізньовізантійський переходовий стиль.
- IV. Український ренесанс.
- V. Козацький барок.
- VI. Псевдоклясика.
- VII. Бідермаєр.
- VIII. Романтика.
- IX. Реалізм.
- X. Модерна.

Прикмети й недостачі нової схеми.

VI. Як бачимо, ця схема періодизації, чи краще класифікації матеріялу побудована не на штучному крайні живого літературного тіла «від року до року», чи навіть від століття до століття; за основний принцип поділу тут взято далеко природніший, ненасильний, мистецько-стилевий і нерозривно з ним зв'язаний стилєво-світоглядний принцип. Поодинокі мистецькі стилі це огнища, що зосереджують біля себе нераз часово доволі віддалені від ядра літературні факти, органічно сполучені в одну цілість своєю стилєвою й світоглядною одністю.

Знаю, що ця спроба нової періодизації має по-
важні недостачі та що нелегко підпорядкувати їй,
без виїмку український літературний матеріал.
Саме тому впроваджую еластичні часові границі,
що їх будуть уважати хибою ентузіясти екзакт-
ности.

Ентузіястам симетрії напевно не буде подоба-
тися велика неоднотайність щодо тривку пооди-
ноких періодів: підчас коли 5 менших періодів
триває у мене найменше 10 століть (віки IX—
XVIII.), — то других 5 періодів уміщується ви-
гідно в рямках якої півтори сотні літ. Але ж ту
саму «хибу» мала до деякої міри і стара схема
періодизації, і це річ зовсім природня, що чим
ближчий даний період до нас часово, тим він, з
нашого становища, багатший, і через те треба
його більше спеціалізувати. Геологічні періоди
довжелазні супроти археологічних, археологіч-
ні страшенно довгі супроти історичних, і так воно
йде природньо далі.

Вкінці ентузіясти суцільности будуть напевно
вказувати на надто велику роздробленість і не-
переглядність такого поділу, де, замість давні-
ших трьох, встановлюється аж десять самостій-
них періодів. Думаю, що матеріал цього вимагає,
і зовсім не бачу причини, чому ми мали б такої
спеціалізації періодів за мистецькими стилями
оминати. Виключно з огляду на мову літератур-
них творів можна б, що правда, оцх десять пе-

ріодів зредувати на чотири: I. український (усна словесна творчість), II. староболгарський, III. книжно-середньо-український, IV. український (письменство). Але при цьому II. період мусів би мати 2 підвідділи (візантійський і пізньовізантійський переходовий), III. період мав би також 2 підвідділи (український ренесанс і козацький барок), а IV. період мусів би мати аж 5 підвідділів (псевдоклясика, бідермаєр, романтика, реалізм, модерна). Отже, упрощуючи справу з одного боку (лише 4 періоди замість десяти), ми ускладнювали б її з другого, бо пристосували б при періодах мовний, а при підвідділах мистецько-стилевий критерій, — а це з огляду на одностайність принципу поділу невказане. Всі ж аргументи, що спонукували наших істориків літератури різко протиставляти «нову» українську літературу (від кінця XVIII. стол.) як «одну цілість» — «старій» і «середній», як «одній цілості», вважаємо мало стійними. Засадничі різниці між старими й новими часами і так виступлять, і то далеко плястичніше, саме при підкресленні стилевих своєрідностей поодиноких епох, в сенсі теорії О. Потебні тісно звязаних також з ріжними літературними мовами цих епох. Але виступлять тут також міжчасові звязки, що їх важко дошукався би прихильник традиційного строгого відділювання «церковницької» й «мертвої» літератури до XIX. віку від «світської» й

«живої» ХІХ—ХХ. вв.: напр. покажеться, що і наш візантійський період і козацький барок своїми ідеями, патосом, а навіть і стилем часто куди ближчі нинішнім українським поколінням, ніж напр. часово далеко ближчі й мовно та формально «живіші» псевдоклясика, або сентиментальний бідермаєр. А якщо так, то чому ж тоді всіх періодів не трактувати рівнорядно, — хоч щодо свого часового тривку вони дуже нерівнорядні?

В кожному разі, може оця спроба нової періодизації бодай причиниться до зрушення з мертвої точки цієї преважної проблеми українського літературознавства та дасть спонуку до дальшого шукання ліпших і досконаліших періодизаційних схем.

Дотеперішні дослідн.

а. Вкінці слід ще коротко згадати бодай про деякі важніші дотеперішні опрацювання історії української літератури.

Потіки.

б. Коли не брати під увагу численних чисто бібліографічних списків книжок з візантійського й ренесансового періодів, в роді літописного каталогу під роком 1289., або київського «Оглавленія книгъ, кто ихъ сложилъ» з ХVІІІ. стол., та коли не зараховувати до історії літератури о-

глядів сучасного українського письменства 40—50-их років мин. стол. згід пер М. Костомарова («Молодикъ» 1844), А. Метлинського, О. Бодянського, П. Куліша і інших, — то започатковують цю ділянку української науки праці двох членів галицької «Руської трійці», І. Вагилевича «Замітки о руській літературі» 1848. і Є. Головацького «Три вступительніі преподаванія о руській словесности» 1849. Дальші огляди історії української літератури, як регіональної спеціальності, знаходимо в загальніших працях: в історії російської літератури П. Петраченка і в історії словянських літератур Пипіна і Спасовича.

М. Драгоманов, О. Кониський, Н. Петров і Н. Дашкевич.

в. Після ідеологічно й методично схиблених історично-літературних нарисів М. Драгоманова, який, згідно зі своєю загальною концепцією, довго боронив навіть рабську теорію про українську літературу «для домашнього обходу», та після недокінчених історично-літературних спроб О. Кониського, — дальшим кроком до бодай формально самостійного, хоч ідеологічно ще типово російського опрацювання історії української літератури є дві важні книжки Н. Петрова про історію українського письменства XVIII. ; XIX. вв. Не менше важна обширна наукова рецензія на твір Петрова згід пера Н. Дашкевича, в якій автор старається вже трактувати українську літерату-

ру, як самостійний культурний комплекс, не сполучений надто тісною залежністю з «общеруською» літературою.

О. Огоновський.

г. Вкінці в роках 1887—94. вийшла перша велика, шеститомова «Історія літератури руської» О. Огоновського, — твір часто в нас недоцінюваний, але в дійсності й досі гідний пильної уваги не лише як скарбниця безлічі історично-літературних і життєписних фактів, але і з огляду на здоровий ідейно-національний підхід автора до теми та на легке опрацювання величезного матеріалу.

Дрібні праці.

г. Дрібніші праці численних дослідників, таких як В. Коцовський, О. Терлецький і інші, не охоплюють цілості історії української літератури ні часово, ні територіяльно. Зате принагідні літературно-історичні нариси в роді ювілейної статті О. Колесси «Століття обновленої української літератури», чи І. Франка «Русько-українська література», або нариси Б. Грінченка та І. Франка до московських лексиконів¹⁾), щоправда,

¹⁾ Також у енциклопедичних словниках інших народів знаходимо більш або менш обширні, більш або менш об'єктивні опрацювання історії української літератури. М. ін. до такого опрацювання в післявоєнному виданні німецької енциклопедії Маєра підготував матеріал автор цих рядків.

здебільша дещо побіжні, але мають свою вартість.

Б. Лепкий і Франко.

д. Дальшою, лише започаткованою спробою опрацювати історію української літератури є цінні перші два томики «Начерку історії української літератури» Б. Лепкого. Часово обсягніший є нерівний щодо своєї вартости «Нарис історії українсько-руської літератури І. Франка.

Шкільні підручники.

е. Характер шкільного підручника має часто в різних формах видаваний огляд історії української літератури О. Барвінського, таксамо як і пізніший популярний нарис історії українського письменства О. Радзикевича в коротшому та ширшому виданні, та деякі менше вдатні огляди.

С. Єфремов.

є. Найсуцільнішою спробою опрацювання історії української літератури стала перед світовою війною, поруч твору О. Огоновського, популярна «Історія українського письменства» С. Єфремова. Це є визначна спроба обширної публіцистичної праці на українські літературно-історичні теми, яка, ізза недостатчі новішої наукової історії української літератури, сповняла довгі роки, а частинно і досі сповняє функцію інформатора про наше новіше письменство.

ж. Перші післявоєнні роки дали нам, поруч поширеного й доповненого видання Єфремова в двох томах, довгі визначні наукові літературно-історичні праці, — але обі, на жаль, залишилися незакінчені. Є це в першу чергу трьохтомовою «Історія української літератури» М. Возняка, що дала дуже докладне, але не все ясне й переглядне опрацювання пребагатого літературного матеріалу «старої» й «середньої» доби.

М. Грушевський.

з. Друга зі згаданих поважних наукових праць — це змістово незвичайно багата, а методично просто епохальна п'ятитомова «Історія української літератури» відомого історика М. Грушевського, теж недоведена до новіших часів. Учений автор на схилку своєї пребагатої наукової діяльності взявся був самотійно опрацювати й доповнити цікаві літературно-історичні партії з відповідних томів своєї монументальної «Історії України-Руси», — а у висліді дав ідеологічно вправді перестарілу, але науково й методично досі найціннішу самотійну історію української літератури.

Решта.

і. Коли не брати під увагу ще декількох менших, або й деяких більших, але науково зовсім безвартних праць, та коли відложити поміщо, як

матеріал ще незрілий до належної переоцінки, доволі численні, схиблені марксівські (Коряк і б. інших) та напів-марксівські (Дорошкевич і ін.) літературно-історичні спроби зі советської України, — то й більше нема про кого казати.

Підсумки.

и. Н. Петров, Н. Дашкевич, О. Огоновський, Б. Лепкий, І. Франко, С. Єфремов, М. Возняк і М. Грушевський — ось автори основоположних синтетичних праць про історію української літератури. Ряд цих заслужених істориків літератури досі ще не завершився автором насправду повної, модерними науковими методами опрацьованої історії української літератури.

Огляд українських літературно-історичних праць дає С. Єфремов у вступі до своєї «Історії українського письменства». Далеко спеціальніші списки знаходимо у М. Возняка в бібліографії до поодиноких томів його «Історії української літератури».

Критичний перегляд історіографії української літератури і докладніший розгляд праць М. Возняка та М. Грушевського дав автор цих рядків у наукових виданнях Бреславського Інституту для дослідів східної Європи.

Наукова література до вступу.

- О. Потебня: Изъ лекцій по теоріи словесности. Харків 1894.
- О. Потебня: Изъ записокъ по теоріи словесности. Харків 1905.
- Основы поэтики Потебни. Вопросы теоріи и психології творчества II. 2.
- К. Чехович: Олександр Потебня, український мислитель-лінгвіст. Варшава 1931.
- М. Возняк: Історія української літератури I. Львів 1920.
- С. Єфремов: Історія українського письменства, вид. II.
- J. i A. Novák: Přehledné dějiny literatury české. Вид. IV. Оломоуць 1936—1939.
- J. Petersen: Die Literaturgeschichte als Wissenschaft. Гайдельберг 1914.
- Ten-Brink: Über die Aufgabe der Literaturgeschichte. Штрасбург 1891.
- І. Франко: Із секретів поетичної творчости. Літературно-науковий Вістник I, VI.
- І. Франко: Теорія і розвій історії літератури. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка. LXXXIX.
- М. Гнатишак: Література і суспільне життя. Львів. «Дзвони» 1937, ч. 11—12.
- В. Верниволя: Історія української літератури, вид. «Сомоосвіти». Львів.
-
- П. Петраченко: Історія русской литературы. Варшава 1861.
- А. Пыпинъ і В. Спасовичъ. Історія славянскихъ литературъ, т. I—II, вид. II. Петербургъ 1879 і 1881.
- Н. Петровъ: Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII. в. Київ 1880. Перероблено й доповнено в «Трудахъ Кіевской Духовной Академіи» п. з. «Кіев-

ская искусственная литература XVII і XVIII. вв. преимущественно драматическая».

Н. Петровъ: Очерки истории украинской литературы XIX. столѣтія. Київ 1884.

Н. Дашкевичъ: Отзывъ о сочиненіи г. Петрова. Отчетъ о 29. присужденіи Уваровскихъ премій. Петербургъ 1888.

О. Огоновський: История литературы русской. 6 томів. Львів 1887—1894.

О. Колесса: Століття обновленої українсько-руської літератури. Літературно-Науковий Вістник 1898, XII.

І. Франко: Русько-українська література Чернівці. 1898.

Энциклопедическій словарь Брокгауза и Эфрона, т. XLI.

І. Франко: Южнорусская литература.

Большая энциклопедія т. XII. Б. Грінченко: Малорусская литература.

Б. Лепкий: Начерк історії української літератури. І. До нападів татар. ІІ. Від нападів татар до Котляревського (фактично лише до половини XVI. стол.). Коломия.

І. Франко: Нарис історії українсько-руської літератури. До 1890. р. Львів 1910.

С. Єфремов: Історія українського письменства. Нид. ІІІ. з одмінами і додатками. Київ 1917. Вид. IV. в двох томах.

М. Возняк: Історія української літератури. Т. І. до кінця XV. віку. Львів 1920. Т. ІІ. віки XVI.—XVIII. Перша частина. Львів 1921.

М. Грушевський: Історія України — Руси, тт. І, ІІІ. і VI.

М. Грушевський: Історія української літератури.

М. Hnatyśak: Die Literaturgeschichte in der Ukraine Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven.

К. Чехович: Омелян Огоновський як історик української літератури. — Слово. Львів 1937, кн. 2.

I. Староукраїнський стиль.

Найоригінальніший український стиль.

1. Терміном «староукраїнський стиль» означую словесно-мистецьку своєрідність тих найстарших форм української поезії, що збереглися в багатій скарбниці нашої славної усної словесности. Ця праукраїнська поезія різко відрізняється від творчости всіх інших періодів історії нашої літератури тим, що не навіязує на ніякий готовий європейський стиль, а росте самобутньо, в формах найсвоєріднішого українського стилю. В устах народу бодай частинно збережений цей найоригінальніший наш стиль до найновіших часів.

Справа староукраїнської культури.

2. Новіші історики, а зокрема історіософи, стараються порвати з перестарілим поглядом, що всі культурні надбання на українській території зперед часів Київської держави — це речі для українського народу менш-більш чужі. На підставі археологічних, мовних і інших даних почали деякі письменники зглиблювати великі, прастарі культури, що без сумніву існували на українських землях ще і в античній добі, та сміли-

во звязали ці культури водно ціле з пізнішою українською культурою Княжої доби. Вважаючи приявність якогось автохтонного населення на українській території безпереривною від найстарших часів аж донині, такі дослідники ревіндикують для українства цілі довжезні історичні періоди, позначені могутніми, хоч і язиково ще не-українськими, культурами. Зокрема велика босфорська держава і її культура стає для них якоюсь могутньою увертюрою до української історії.

Того рода досліди і здогади, що їх зокрема широко і фантастично розвів поет Юрій Липа в своїй історіософічній книжці не мають стислої науково-історичної вартости, — але деяке зерно правди скрите і в них. Вже більше дечого конкретного можна б сказати на підставі поважних археологічних дослідів таких учених як В. Щербаківський і ін.

Староукраїнська культура і усна словесність.

3. Тут нам вистарчить ствердити безсумнівний факт, що ще цілі довгі століття перед повстанням Київської держави та її культури на українській землі жили й цвіли великі та могутні культури як чужого так і домашнього походження. У звязку з тезою про споконвічну автохтонність якогось українського населення на українських землях, це ствердження оправнює нас до висновку, що український народ жив у своєрідних, для нас

нині мало доступних і може мало зрозумілих, високо-культурних умовах уже довгі віки перед моментом, від якого звичайно починаємо історію України. Безперечно і в тих прадавних часах мали наші предки високо розвинену усну поезію. Культурна форма і стилістична вишуканість найстарших захованих зразків української усної словесности—прикмети, що зводять деякі надто критичні уми навіть до квестіонування стародавности тих зразків — це не є ніяка несподіванка, коли зважити, що український нарід від прадавна брав участь у тому високо-культурному житті, що ще довго перед нашим національним і державним оформленням процвітало на українських землях.

Прасловянська цивілізація.

4. Коли ж з області ще покищо гіпотетичних і не все поважних здогадів перейдемо на твердий ґрунт наукової історії — слід перш за все ствердити, що початки духового життя наших предків сягають у кожному разі до тих дуже давніх часів, коли ці наші предки ще не творили одноцілої української нації, лише жили в рямках цілої низки племен приналежних до словянської групи арійської раси. Стара спільна словянська цивілізація процвітала вже від прадавна головню на українській території, в доріччях Дніпра і Висли, де найповажніші дослідники шукають прасловянської батьківщини. Про цю цивілізацію можемо

сказати менш-більш те, що вона була головним чином хліборобська. Зі збіжжя знали старі слов'яни «жито, пшеницю, ячмінь, овес, просо, з дерев дуба, липу, явір, бук, вербу, березу і т. д. Мали слова: орати, сіяти, косити, серп, коса, мотика, лопата, віз, гумно, млин, мясо, молоко, овочі, яблуко, груша, вишня, слива, оріх. З напитків знали мід, а вино переняли від герман. Хліборобство приневолило слов'ян оселитися і будувати доми, двори, села, а до цього були потрібні: долото, кліщі й сокира. Для оборони служив город, окіп, а зброєю був лук, стріли, меч, тощо. Рахували до тисячі. Знали перші правні поняття, як право, правда, закон і суд. Почитали природу, а небесні явища розбуджували їх фантазію, що творила релігійні міти й уосіблення». (М. Возняк).

Праслов'янська і українська поезія.

5. Високий культурний рівень найстарших слов'ян дозволяє нам думати, що також їхня поезія стояла вже тоді, в часах виділення з індоєвропейської спільноти та поселення на нинішніх українських теренах, на високому рівні так щодо стилю й форми, як і щодо змісту й ідей. Як безпосередній спадкоємець культурних надбань старої слов'янщини, український нарід зберіг у своїх устах в найоригінальнішому виді цю праслов'янську поезію. Але з бігом віків ця колись спільна всім слов'янам поезія наших обрядових

тісень, казок, переказів, тощо, набирала суттєвих рис українськості, в міру того, як українські племена щораз більше відокремлювалися від слов'янської, зрештою і так уже дуже неоднорідної й вільної, цілості.

Українські слов'яни.

6. Найважливіші слов'янські племена, що їх слід уважати предками українців, це в першу чергу поляни (в околицях Києва), далі деревляни (на північному заході), слов'яни (на півночі), уличі й тиверці (на півдні), й дуліби та хорвати (в нинішній Галичині). Оцей племінний стан серед безпосередніх предків українського народу означає наука вже стислішими часовими рамками VII—VIII. століть. В культурі цих українських племен слідний, в порівнянні з культурою старих слов'ян, дальший поступ. Хліборобство розвинулося й досягнуло вищі форми осілого господарства, розцвіли такі його доволі трудні галузі як городництво й садівництво. Кочівниче рибальство й ловецтво занепало. Поширилася годівля домашньої птиці. Процвітала торгівля, якої головними предметами були з української сторони мід, віск, футра. Повстали вищі ступні ремесла й промислу гарбарського, ткацького, теслярського й ковальського. Поширені були в нас тоді вже металеві вироби з заліза, міді, бронзу, срібла й золота.

Найбільш авторитетне, бо часово до того стану наших предків найближче історичне джерело, а саме український початковий літопис, так характеризує життя українських племен:

Мали бо вони свої обичаї й закони своїх батьків і перскази, і кожний мав свій звичай. Поляни бо мали звичай своїх батьків, і мали вони лагідний обичай і соромливість супроти своїх невісток і супроти сестер і супроти своїх матерей, і невістки супроти своїх свекрів і супроти братів мужа мали велику соромливість. І мали весільні звичаї, не приходив жених сам по дівчину, але її приводили увечері, а на другий день приносили те, що давали за нею, і т. д. (цитовано за М. Возняком).

Гене́за української поезії.

7. Ось на такому культурно-побутовому тлі, в цій стадії духового й матеріяльного життя українських предків, мабуть вперше вповні зформувалася найдавніша з дохованих до наших часів верствах українського словесного мистецтва. Виділившись вже давно від синкретичної форми прамистецтва, поезія розвинулася в цих культурних, але ще з письмом неознайомлених народніх верствах як усна традиція, передавана з покоління в покоління. Розвинулася в тісному звязку з примітивним поганським релігійним культом і з найстаршою словянською мітологією, про яку, до речі, романтичні вчені чимало фантазували, але якої точніше таки не знаємо, хоч напевно вона існувала. В змінених формах живе ця поезія й досі в устах народу, відповідно пристосована до християнського світогляду.

8. Усна словесність, як збір словесних мистецьких творів переказуваних віками з уст до уст, а щойно в найновіших часах науково записуваних і видаваних, — має свої окремі характеристичні риси, що глибоко відрізняють її від пізнішого письменства. Всі ці риси випливають з основного факту, що твори усної словесности поширюються не при помочі такого ясно викристалізованого й тривкого виразового засобу як письмо, лише при помочі зовсім пливкого говореного чи співаного словного матеріялу на основах ще пливкішої й непостійнішої людської пам'яті. З цього й випливає в першу чергу анонімність творів усної словесности, хоч кожний з них первісно мав безперечно свого індивідуального творця. Ця анонімність оправдує себе *ex post* пізнішою дійсною співпрацею народнього колективу над кожним твором усної словесности, бо ж дальші переповідачі чи співаки безупинними змінами, вставками та скорочуваннями все далі перетворюють первісний твір, так що коли наші етнографи (про яких буде мова при відповідних періодах розвитку нашого письменства) такий твір усної словесности з VII. чи VIII. століття записали з уст народа в XIX. віку, то в ньому напевно вже більше було слідів вікової колективної народньої творчости, ніж індивідуальности першого безіменного автора.

Всетаки найстарші верстви таких творів дадуться аналізою відділити від пізніших наверстувань, — і таким чином реконструується найдавніша верства української словесної творчости. Цю працю перевів з нашим усно-словесним матеріалом М. Грушевський у відповідних партіях своєї «Історії української літератури», і туди відсилаємо тих, хто шукає докладнішого поучення про ці речі. Тут же мусимо зрезигнувати з текстової аналізи, яка забрала б забагато місця та обмежимося до короткого перегляду тих форм усної словесности, що їх узнала наука за найстаршу, передписьменську верству української словесної творчости; при тому вкажемо на важніші видання текстів і наукової літератури, щоб улекшити охочим перші кроки в їхніх спеціальних студіях.

Старовинність усної словесности.

9. Особливо до найстаршої, найвартіснішої верстви української усної словесности можна віднести оце слова В. Гнатюка, одного з кращих наших етнографів-спеціалістів: «Українська народня словесність належить до найбагатших, українські народні пісні визначаються незвичайною красою й високою артистичністю, великою різномородністю, оригінальністю і значною старинністю».

Щодо тієї старовинности — найновіша наука почала, що правда, висловлювати свої застере-

сення та вговкувати, романтичний запал ентузістів, які в кожній народній пісеньці добачували ліди «глибокої старини». В писаннях деяких західноєвропейських істориків літератури повно епер сумнівів про старовинність усної словесности і закидів на адресу романтичної науки, що вона витворила «легенду старовинности». Типове є напр. становище в цій справі історика чеської літератури Арне Новака. Та коли такі сумніви у відношенні до неоригінальної і здебільша на писаних джерелах основаної народньої поезії більшости західноєвропейських народів сяк-так оправдані — то в ніякому разі тут не можна генералізувати. Смішно було б заперечувати дійсну глибоку старовинність цінних зразків напр. бімецької, скандинавських, фінської, сербської, а головню української народньої поезії.

Усна словесність й історія літератури.

10. «В курсах історії письменства — каже С. Єфремов — народня поезія звичайно становиться на початку, як вихідний пункт усієї еволюції, що переживає письменство за довгий час од свого народження й до останніх часів. Роблять так через те, що народню поезію вважають, і цілком справедливо, не тільки хронологічно старшою од штучного книжного письменства, але й ідейно вищою од тих книжних творів, які звичайно повстають на світанні людської думки».

Та коли сам Єфремов, мимо того, пішов тради-

ційним шляхом майже всіх істориків української літератури та примістив відділ про народню поезію й етнографію між «середню» й «нову» добу письменства, — ми йдемо радше правильним шляхом М. Грушевського, вважаючи найстарші верстви усної словесности матеріялом для першого періоду нашого словесного мистецтва, а пізніші наверствування народньої поезії опрацьовуючи хронологічно спільно з письменською творчістю даного часу.

Замовлявання.

11. Джерел нашої усної словесности дошуковуються вчені в прадавній вірі у чародійну, магічну силу слова. Звідси за найстаршу форму народньої поезії вважають замовлявання, закликання й заговори проти хоріб і нещасть.

«За відгук старого світу з його наївною вірою в чудовну силу деяких річей та сил — каже м. ін. Єфремов — можна вважати всякі замовлявання... Як у старовину, так і тепер ще вони бувають спеціальною окремих людей — чаклунів, чарівниць, знахорок і т. п., і через те розповсюдження їх досить обмежене».

«Замовлявання й заговори — пише В. Гнатюк — дуже цінні з культурно-історичного боку, бо в них міститься багато старинних культурних пережитків, та їх доволі трудно записувати тому, що ті, хто їх знає, не хотять подавати їх тексту, вірячи, що замовлявання стратять через те свою чудесну ліchnичу силу.»

Також стилістично й формально замовлювання, заговори й заклинання вказують на найстарші форми поезії, і коли такий твір в думці собі очистити від пізніших культурних і світоглядових наверствувань, він дає нам може найближче поняття про те, як виглядала в дійсності найстарша українська поезія.

Для прикладу подаю цікаве буковинське замовлювання, що його вжила Ольга Кобилянська в своїй повісті «Земля»:

Болячка пухка, — Болячка з рожі, — Болячка з мари-
рини, — Болячка з лихим часом, — Болячка з гістцем,
— Болячка з роботи, — Болячка з охоти, Болячка з уро-
ків, Болячка з лихої волі, — Болячка наслана, — Боляч-
ка прислана, — Болячка вітрова, — Болячка польова!
— Тут її в голову не лупати, — В ухах не стріляти,
— зуби не лупати, — Кровйов не плювати, — Місця не
шукати, — Але іти собі — На широкі броди, — На гли-
бокі води, — Там їй піски пересипати, — Води міряти,
— Каміння лупати, — Броди розширяти, — Які за гли-
бокі, — Які за широкі. — А чистого, — Божого, — Мо-
литвенного — Михайла — Лишити. — Як його мати на
світ породила — Аби його так злічила — Божими мо-
литвами, — Своїми примівками, — Від Бога на вік,
— А від мене на лік!

Найповніше етнографічне видання, з якого можна пізнати дуже численні та цікаві, старовинні українські замовлювання, заклинання й заговори, є збірник українських заклинань П. Єфименко; далі заслуговують на увагу бібліографічний покажчик М. Сумцова, збірки закарпатських за-

говорів А. Петрова, гуцульських «Примівок» у львівському «Етнографічному збірнику», і б. ін. — З наукової літератури про замовлювання цікавіші праці А. Ветухова «Заговори» і В. Мансікки «Über russische Zauberformeln». — Точніші бібліографічні дані про згадувані тут і далше праці знайде читач у списку наукової літератури при кінці цієї глави.

Обрядові пісні.

12. Поруч замовлювань, заклинань і заговорів, — вже з найдавніших часів словянської спільноти походить теж більшість українських обрядових пісень, звязаних зі старими поганськими святами наших предків.

«Обрядові пісні — читаємо у Єфремова — дають нам образ того, як ставиться народ наш до околишнього світу, до природи та її явищ. Це найдавніші певне зразки народньої творчості, багато з їх не що інше, як уламки того колись цілого світогляду, що на все навкруги дивився наївними очима первісної людини. Тут знаходимо космогонічні вірування народа, погляди його на початок світа, на богів та інших вищих істот, на явища природи, що споконвічною загадкою стояла перед первісною людськістю. Багато ці пісні й досі задержали в собі пережитків з давнього, ще поганського часу... з другого боку, вони дають деякі вказівки на побут та матеріальну культуру старих часів».

Колядки і щедрівки.

13. Найцікавіші два роди обрядових пісень — це колядки та щедрівки, своєрідні пісневі святочні бажання, в давнині зв'язані з новорічними поганськими обрядами, а пізніше сполучені з християнськими святами Різдва й Богоявлення.

Серед нинішніх різдвяних пісень відрізняємо дві окремі групи: стародавні колядки і новіші коляди. Колядки мають на собі виразні сліди поганського ритуального походження. Основні космогонічні, есхатологічні і под. їх мотиви, пронизані глибокою свідомістю тісного зв'язку первісної людини з природою, а пізніше оживлені подувом історичних ремінісценцій з княжої й лицарської доби, — це найцінніші залишки найстаршої верстви нашого словесного мистецтва. Коляди ж є пізніші штучні пісні з християнськими різдвяними мотивами; повставали вони поволі впродовж пізніших віків нашого християнського минулого, а вперше були зафіксовані друком у відомому «Богогласнику» XVIII. стол.

Та тут для нас цікаві виключно лише старовинні колядки. Одним із типових зразків пісень того типу є подана у Потебні космогонічна колядка, сполучена з дещо пізнішим мотивом про будову церкви. На цьому тексті легко можна за-примітити молодші змістові наверхствування на прастарій основі. Ось початок цієї колядки:

А що нам було з нащаду світа,
Ой не було ж нам хиба синя вода,
Синяя вода, тай білий камінь.
А прикрив Господь сиров землицев,
Виросло на нім кедрове древо,
Кедрове древо барз височейке,
Барз височейке і барз слічнейке.
Висмотріла го Пресвята Діва,
Зізвала к нему сорок ремісників:
«Ой підіте ж ви, ремісничейки,
А зітніте ж ви кедрове древо,
Збудуйте з него святу Софію,
Святу Софію в святім Києві»...

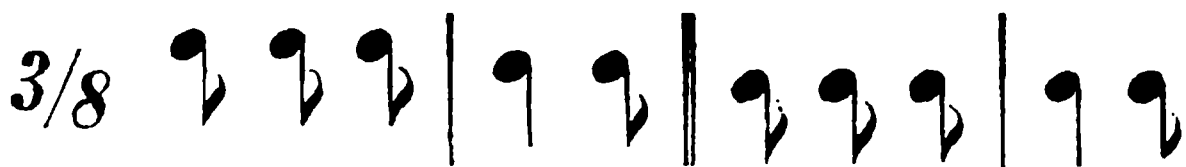
Типовий, прастарий космогонічний, дуалістичний мотив про дерево на морі тут уже дещо zdeформований новим, історичним українським мотивом. Таким чином в устах народу заховався дуже характеристичний своєю старовинністю зразок колядки.

Колядковий ритм.

14. Характеристична формальна прикмета колядок і щедрівок — це їх окремі ритми. Степан Смаль-Стоцький, що вславився в українській науці, м. ін. відкриттям дійсної музично-ритмічної структури української поезії, зясовує суть колядкового ритму ось якими словами:

«Характеристичною прикметою колядкового ритму є, що такти його складаються не з чоти-

рбох або двох, а з трьох часових одиниць. Наголос ритмічний паде завсіди на перший склад по- слідньому такту... Схема цих віршів така:

(А що там бу - ло зна - ща - ду сві - та)

т. зн. тактів є чотири, три часові одиниці скла- даються на один такт, але в другім (звичайно) і в четвертім такті (правильно) є тільки по два склади, з котрих перший є подвійної часової стій- ности і має на собі наголос. Наголос у інших так- тах зовсім свободний. Цезура паде після другого такту... в колядковім вірші все стоїть на музич- нім ритмі, а скільки складів припадає на один такт, про це рішає поетична потреба, настрій, зво- рушення душі і т. п.».

Для пояснення останнього речення даю ось який приклад: коли перший рядок цитованої вгорі колядки видержаний в типовій колядковій ритмічній схемі, то зараз у другому рядку, в його третьому такті, натрапляємо, здавалось би, на грубе порушення цього ритму: чотири склади за- мість правильних трьох; але для кожного, хто знає бодай елементарні основи музики, ясно, що і в другому рядку ритм досконалий, ні трохи не- порушений, лише просто змодифікований:

Ой не бу - лож нам хи - ба си - ня во - да

Оця змога безконечно модифікувати музично-поетичні ритми в рамках основної схеми — це один з найкращих мистецьких ефектів української народної, а часто і письменницької поезії; без правильного розуміння цієї нашої мистецько-словесної своєрідності ніколи не дійдемо до збагнення краси українського поетичного слова.

Наукові праці про колядки.

15. Фундаментальний збір українських колядок і щедрівок — це двотомовий збірник В. Гнатюка. — З наукової літератури на окрему увагу заслуговує студія О. Потебні про колядки і щедрівки, М. Сумцова «Науковий дослід колядок», Олени Пчілки «Колядки» і ін. Про ритміку колядок і народніх пісень взагалі поучують епохальні студії С. Смаль-Стоцького.

Веснянки.

16. Веснянки — це пісні зв'язані з давніми святами весни та переняті потім здебільша в цикл великодніх народніх обрядів.

Гаївки і риндзівки.

17. Сюди належать передусім т. зв. гаївки, дуже різнородні й цікаві своїм змістом та сполучкою з обрядовими іграми дівчат на Великдень

коло церкви, — а крім того теж великодні риндзівки; ці останні менше поширені ніж гаївки та помітні тим, що їх співається під хатами подібно як колядки, а не в зв'язку з іграми коло церкви.

Русальні, троєцькі, царинні й весняні пісні.

18. На думку В. Гнатюка, до веснянок належать також русальні пісні, тепер співані в часі Зелених Свят, та споріднені з ними троєцькі пісні. Сюди зачислимо також лемківські та бойківські царинні пісні, що в них проситься гарного врожаю. Деякі веснянки призначені знову до співання впродовж цілої весни на дівочій «вулиці».

Ось текст типової веснянки:

Ой весна, весна та весняночка,
Деж твоя дочка та паняночка?
Деж у садочку шиє сорочку
Шовком та біллю та вишиває,
Своєму милому пересилає.

На глибоку давнину, бачимо чаром народного побуту, вказує тут не лише зміст, але й чудовий, старовинний колядковий ритм пісні:

Велику збірку гаївок з мелодіями видав В. Гнатюк з О. Роздольським і Ф. Колесою. — З наукових праць про веснянки особливо цінні студії О. Потебні.

Купальні пісні.

19. Купальні пісні співалися колись під час обрядів поганського літнього свята Купала, а тепер

вони сполучені зі святом св. Івана Хрестителя. Зв'язані з ними окремі, оригінальні народні обряди, що живуть по українських селах і досі.

З наукової літератури про ці народні обряди, а разом з ними і про купальні пісні, важні праці О. Потебні, Лесі Українки, Х. Ящуржинського, Палова і ін.

Обжинкові пісні.

20. В обжинкових піснях, зв'язаних з обрядом обжинок на закінчення жнив, визначну роль грають, подібно як у колядках і щедрівках, величання господарів та бажання щастя й багатства, — риси, що вказують на глибоку давнину.

З наукової літератури про обжинки відмітимо стару працю І. Кульжинського «Малороссійская деревня», В. Щурата «Обжинки піді Львовом» і Ф. Колесси «Обжинки» (пісні гармонізовані на мішаний хор).

Пісні до праці.

21. До обрядових пісень зачисляє В. Гнатюк, вкінці, також своєрідні «пісні при праці», т. зн. призначені до співання спеціально при виконванні різних родів пільних і інших господарських робіт. Вроджений нахил людини до ритмічного оформлювання кожної фізичної праці та до співу при такій ритмічній праці вказує, що в цих цікавих піснях дрімає дух найдавнішого українського примітиву.

22. Крім вгорі наведених найстаровинніших обрядових пісень, звязаних первісно з різними загальними поганськими релігійними святами й обрядами, — є ще ціла велика група обрядових пісень, що навязують до основних приватних, родинних обрядів, таких як хрестини, весілля і похорон. Хоч тут може і нема стільки залишків глибоко-старовинного релігійного культу, як у попередніх групах, усетаки і ці родинно-обрядові пісні належать своєю генезою й характером до найстарших творів українського словесного мистецтва.

Пісні при хрестинах.

23. Пісні при хрестинах відносно найменше просліджені, таксамо як і самі народні обряди підчас інтимного родинного святкування хрестин. Всетаки трохи цих прецікавих пісень зібрано.

Весільна драма.

24. Зате весільні пісні, сполучувані все у великі, прегарні, прастарі циклі весільної обрядової драми, збереглися у нас краще ніж у всіх інших народів. Ні одна нація не має такого повного й гарного, старовинного весільного обряду з безліччю пісень, як українці.

В деяких весільних піснях заховалася ще прастара пам'ять про насильне поривання дівчат або про купування жінки, — в пізніших є виразний відгомін побуту княжих часів. Відгуком глибокої

старовини, вбраної в новішу зовнішню шату,
звучить напр. така весільна пісня:

Йшла Марусенька по воду
До камяного броду;
Ще й по воду не дійшла,
В полі игроньку вчула,
До дому повернула.
Струснула коновками,
Сплеснула рученьками:
Ой батеньку-душенько,
Велика війна іде:
Будуть нас воювати,
Мене з собою брати,
Малую, молодую,
Ягідку червоную.

Марусю, дитя моє,
Сховайся до світлоньки
Межи красні дівоньки.

І там мене пізнають
По моїй головоньці,
По русій косоньці;
Бо всі дівоньки в косах
І в рутяних віноньках;
Йно моя розплетена,
Барвінком обложена.

Так і пригадується оповідання найстаршого нашого літописця про те, як то наші словянські предки «не мали весіль, а поривали дівчат у води».

Своїм ритмом ця пісня навіязує на старовинний т. зв. козачковий ритм, що вповні поширився, як видно із його назви, щойно в пізніших віках,

— і тому про нього згадаю докладно щойно пізніше.

Похоронні голосіння.

25. Зі смертю та її значінням для родини зв'язані дуже старинні своєю поетичною формою похоронні голосіння. Вони «складаються — як каже В. Гнатюк — з імпровізацій, що можуть змінюватися у кожної особи. Головна думка в них, одначе, все одна та й розмір однаковий».

Саме цей вільний, імпровізаційний характер голосінь вказує на справжні праформи поезії.

Досліди про родинно-обрядові пісні.

26. Багато матеріялу про всі три згадані родинні обряди знайдемо у П. Чубинського «Трудах» т. IV. — Українське весілля звернуло на себе найбільше уваги, перший опис Г. Калиновського вийшов друком ще в 1777. р., далі Й. Лозинського «Руское весіле» 1835. р. і т. д. Багато наукових описів весілля з різних околиць є у поодиноких томах львівських «матеріялів до української етнології.» — З наукової літератури про весілля згадаймо праці М. Сумцова про весільні обряди та про релігійно-мітичне значіння цих обрядів, Х. Ящуржинського про українське весілля як релігійно-побутову драму і ін. — Про похоронні обряди й голосіння говорять головню праці І. Свенціцького і В. Гнатюка, а крім того напр. Х. Ящуржинський про останки поганських обрядів в українському похороні, В. Данилів про

символіку птахів і рослин в українських похоронних голосіннях, і б. ін.

Побутові пісні.

27. Родинно-обрядові пісні часто творять перехід до найбагатшої в цілій українській усній поезії групи побутових пісень, які (особливо ж родинно-побутові) напевно повставали вже в I. періоді, але вповні розцвіли аж у пізніших часах, і тому будуть розглянені на іншому місці.

Приповідки і загадки.

28. Свого рода переходом між віршованими й прозовими формами усної словесности є приповідки (пословиці) і загадки. Багато з них сягає своєю ґенезою в глибоку давнину, хоч чимало походить також з новіших часів, а навіть з книжних джерел.

«Приповідки — каже В. Гнатюк — це короткі речення, в яких висловлюється якась життєва правда або погляд народу. Часто опираються вони на звичайній грі слів, та далеко частіше являються ремінісценцією якоїсь події, звичаю, анекдота. Є між ними і мандрівні, та ці останні бувають дуже старинні... Під приповідки підтягаються по збірниках також порівняння, проклони, образіві речення й мудрування. Загадки — це бистроумні й дотепні питання, в яких повинна критися також відповідь на них... Одні і другі бувають і римовані».

Важніші збірки приповідок і загадок видали Г. Ількевич, М. Номис та головнo І. Франко (в 6-ох томах). Спеціальний збірничок загадок дав А. Сементовський. — З наукової літератури пор. праці М. Сумцова про історію українських пословиць, П. Іващенко про релігійний культ у пословицях, І. Франка про останки первісного світогляду в загадках і ін.

Казки.

29. Також прозова усна творчість сягає своїми початками в передісторичну давнину. В казках є відгомони т. зв. тотемної доби, коли первісна людина вважала себе зв'язаною в одну родину зі своїм опікунчим звірем. Є в казках теж останки т. зв. фетишизму, т. зн. примітивної релігії, що приписувала чудотворну силу й божеське достоїнство деяким предметам.

За дефініцією В. Гнатюка, «казки це оповідання, в яких дійсність перемішана з чудесним елементом. Героями казок є люди, а як їх помічники, яким приналежить нераз головна роля, виступають звірі. Казки сягають дуже глибокої давнини та всі вони мандрівні й міжнародні».

Окремі наукові видання казок дали О. Роздольський і В. Гнатюк. — З наукових праць про казки важна велика студія С. Савченка і ін.

Звіринний епос.

30. Глибокої старинности душукується наука в дуже численних уривках звіринного епосу, що

їх В. Гнатюк неточно називає байками. Є це «фантастичні оповідання, в яких героями виступають звірі, а люди являються лиш епізодично і в підрядних ролях». — Про цей рід усної словесности інформують наукові праці Л. Колмачевського, Н. Дашкевича і ін.

Міти.

31. Зокрема тісно звязані своїм походженням з найдавнішою поганською добою міти, себто, за В. Гнатюком, «оповідання, в яких говориться про такі фантастичні постаті та явища, що творили або й досі творять предмет живого вірування простолюддя» (страхи, хованці, богині, русалки, підміни, потерчата, блуди, опирі, вовкулаки і т. д.).

Багату збірку мітів видав В. Гнатюк у своїх двотомових «Знадобах до української демонології», з важною передмовою «Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків» та з покажчиком наукової літератури предмету.

В казках та в народніх оповіданнях з обсягу демонології є теж сліди старинного культу померших і різних духів та уосіблених сил природи.

Народні вірування і звичаї.

32. Безпосередньо з найстаршою словесною творчістю звязані також народні вірування. Вони порозкидані по різних етнографічних збір-

никах, є окремі праці про них м. ін. Ф. Колесси, І. Франка і ін.

На старинні вірування навіязують такі народні звичаї, як «куст» на Поліссі, «віха», «женнячка рака», «женнячка свічки», «колодка», «пострижини», «закрутки» і ін.

Загальний погляд.

33. В загальному — слід, підсумовуючи, сказати про перший період історії української літератури, що він перейшов всеціло під знаком усної словесности. «Це була — як каже М. Возняк — традиційна усна словесність, що не потребувала письменности, бо передавалася від уст до уст, від покоління до покоління. Була в нас тоді дуже багата скарбниця народньої поезії: обрядові пісні в честь коляди, т. зв. колядки — з мітичним змістом, пісні назустріч весни, русальні, купальні, обжинкові й т. ін., побутові пісні, як: весільні, родинні, похоронні і інші, були замовлювання, казки, загадки та приповідки... Текстів тої усної словесности, котра була в українського народу перед прийняттям християнства, не маємо. Одначе знаємо, що в ній були ті форми, котрі й тепер є в нашій усній словесності. Докази цього подає нам наше найстарше письменство».

Письменські звістки про найстаршу усну словесність.

34. «Звістки про давню народню поезію ми на кожному ступіні знаходимо в старих пам'ятках нашого письменства... напр. у тому ж таки

місці, де літописець описує побут словянських племен, він згадує про ігрища між селами: «и схожахуся — каже він — на игрища, на плясання и на вся бѣсовскія пѣсни» — і таких згадок про «бѣсовское пѣніе», «играніє, плясаніє и гудѣніє», про «пѣсни мірскія», повно по старих пам'ятках письменства». (С. Єфремов.)

Ідейний зміст.

35. Внутрішній, ідейний характер нашої словесної творчості виявляється в останках творів того часу, що правда, не дуже ясно, але всетаки дещо наука ствердила. «Народні твори — пише Возняк — переходили нам останки того світогляду, котрий мали українці в хвилі прийняття християнства. Робити висновки про тодішній світогляд українського народу з його теперішньої усної словесності допомагають візантійські й арабські джерела з початків історичного життя України та найдавніші пам'ятки нашої літератури. Релігійні поучення, літописи та Слово про похід Ігоря зберегли ряд імен таких поганських богів, як Перун, Велес, Дажбог, Стрибог, Хорс і ін. Однак в нашій усній словесності ці імена не згадуються зовсім, хоч є згадки про лісовиків, водяників, домовиків; вірили тоді також в русалки, опирів, вовкулаків і ін. До того такі імена, як Хорс, по більшій часті далекі нашій мові й незрозумілі нашому народові. З тих причин думають учені, що ці боги це не вислід ступ-

невого розвитку українських місцевих вірувань, а переняті вони від сусідів. І саме це вислід іранського й германсько-скандинавського впливу на верхні шари українського народу — на його аристократію. Тільки вищі шари українського народу дійшли до вищого ступня релігійних вірувань, до антропоморфізму, себто до зближення обличчя бога до обличчя людини. Маса народу лишилася на попереднім ступні розвитку — на ступні анімізму, себто представляли собі сили природи свого роду уособленнями, а окремі явища природи могутніми живими істотами».

Оце й є головний ідейно-світоглядний висновок модерної науки з того словесного матеріалу, що складається на перший період історії української літератури. Висновок, який робить багато клопоту думаючим людям, бо доволі важко його згармонізувати з новими дослідями про прадавню культуру на українських землях та з високим стилістичним і змістовим рівнем нашої первісної словесної творчості, що в літературному огляді на загал не уступає навіть витворам штучної поезії найкультурніших модерних народів. Та з цим протиріччям борються вже довгі десятиліття всі, кому приходить ся зачепити о трудне, досі задовільно невияснене питання передхристиянської мітології й релігії слов'янських племен. Покищо мусимо задоволитися тут ствердженням гіпотетичної правди згідної з ни-

нішнім станом науки, але мабуть ще не дефінітивної.

Староукраїнський стиль.

36. Зате далеко лекше дійти до дефінітивних вислідів, коли глядимо не на ідейний зміст, а на формальну й мистецьку сторінку найстаршої нашої словесної творчости. Всі обговорені форми усної словесности творять, як уже сказано, найстаршу, передісторичну і передхристиянську верству української словесної творчости. Як своїм стилем, так і мовою ця наша словесна творчість найстаршого періоду різко відрізняється від стилю й мови початкового українського письменства, що належить до II. періоду історії української літератури. Староукраїнський стиль найстаршої усної словесности сполучає в собі стародавні поетичні форми і змістові, стилістичні та словні архаїзми — з живою народньою струєю української мови й складної народньопісенної чи казкової поетики, стилістики й фігуральности мови; в цілості цей староукраїнський стиль (що правда, знаний нам не в своєму оригінальному виді, а в народній редакції XVIII.—XIX. стол.) далеко ближчий новій українській літературі XIX. і XX. віків, ніж попереднім періодам нашого письменства. І коли деякі українські дослідники вважають важким недостатком візантійсько-української, ренесансової й барокової літератури те, що вона своєю мовою

й стилем на перший погляд «чужа» народів, — то, з другого боку, не слід забувати, що саме наша словесна творчість найстаршого періоду як своїм вповні самобутнім староукраїнським стилем так і народньою мовою творить великанський міст до ХІХ. століття, що зєдинює всі перервані літературні традиції, а своїми усно-словесними відногами до віків Х.—ХVІІІ. ще більше усуцільнює процес української народньої словесної творчости як незмінний, хоч не все замітний, підклад письменського процесу.

Наукова література до І. періоду.

- Ю. Л и п а : Призначення України. Львів.
- В. Щ е р б а к і в с ь к и й : Формация українського народу. Подєбради 1937.
- М. В о з н я к : Історія української літератури І. Львів 1920.
- М. Г р у ш е в с ь к и й : Ілюстрована історія України. Київ 1918.
- М. Г р у ш е в с ь к и й : Історія України-Руси І. До початку ХІ. віка. Вид. ІІ. Львів 1904.
- М. Г р у ш е в с ь к и й : Історія української літератури І.
- В. Г н а т ю к : Про українську народню словесність. *Sammlung Götschen* ч. 955. Берлін—Липськ 1927. ст 47—51.
- Ј. а А. N o v á k : Přehledné dějiny literatury české. Вид. ІV. Оломуц 1936—1939.
- С. Є ф р е м о в : Історія українського письменства. Вид. ІІ.

- Б. Гринченко: Литература українського фольклору. Чернігів 1901.
- А. Пыпинъ: Исторія русской этнографіи III. Этнографія малорусская. Петербургъ 1891.
- М. Сперанскій: Русская устная словесность. Москва 1917.
-

- О. Кобиланська: Земля. Київ—Ляйпциг. Українська накладня.
- П. Ефименко: Сборникъ малороссійскихъ заклинаний. Чтеніе Общества исторіи и древностей. Москва 1874; I.
- Н. Сумцовъ: Заговоры. Сборникъ Харьковскаго Истор. Филол. Общества 1892, IV.
- А. Петровъ: Угрорусскіе заговоры. Живая Старина 1891, IV.
- Гуцульські примівки. Етнографічний збірник V.
- А. Ветуховъ: Заговоры. 1907.
- V. Mansikka: Über russische Zauberformeln. 1909.
-

- С. Смаль-Стоцький: Ритміка української народньої поезії. *Sammlung Götschen* ч. 955. Берлін—Ляйпциг. 1927. стор. 36—40.
- С. Смаль-Стоцький: Граматика українск. мови, вид. 4. Львіві 1928.
- В. Гнатюк: Колядки і щедрівки. I—II. Етнографічний збірник 35—36. Львів 1914.
- А. Потебня: Колядки и щедровки. Объясненія малорусскихъ и сродныхъ народныхъ пѣсень II.
- Н. Сумцовъ: Научное изученіе колядокъ. Кіевская Старина 1886, II.
- О. Пчілка: Колядки. Кіевская Старина 1903, I—VI.
-

В. Г н а т ю к : Гаївки. Матеріяли до української етнології XII. (Додані фонографічні мельодії О. Роздольського в редакції Ф. Колесси.)

А. П о т е б н я : Объясненіе малорусскихъ и сродныхъ народныхъ пѣсень I. Варшава 1883.

А. П о т е б н я : О купальскихъ огняхъ. Археологическій Вѣстникъ Московскаго Археолог. Общества, 1867.

Л. У к р а ї н к а : Кукапа на Волині. Житє і Слово I, 1894.

Х. Я щ у р ж и н с к і й : Замѣтки о купальныхъ обрядахъ. Кіевская Старина 1899.

П а л о в ъ : О значеніи купальскихъ обрядовъ. Живая Старина 1896.

И. К у л ь ж и н с к і й : Малороссійская деревня. II. Обжинки. 1827.

В. Щ у р а т : Обжинки піді Львовом. Народ 1890, ч. 17.

Ф. К о л е с с а : Обжинки (на мішаний хор а капелла). Львів 1899.

«Труды» П. Чубинського, т. IV.

Г. К а л и н о в с к і й : Описаніе свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ. 1777.
— Перемишль 1835.

Н. С у м ц о в ъ : О свадебныхъ обрядахъ. Кіевская Старина 1881, X.

Н. С у м ц о в ъ : Религіозно-миѳическое значеніе малорусской свадьбы. Кіевская Старина 1885, III.

Х. Я щ у р ж и н с к і й : Малорусская свадьба какъ религіозно-бытовая драма. Кіевская Старина 1896, XI.

І. С в е н ц і ц ь к и й : Похоронні голосіння.

- В. Г н а т ю к : Похоронні звичаї й обряди. Етнографічний збірник 31—32.
- Х. Я щ у р ж и н с к і й : Остатки языческихъ обрядовъ въ малорусскомъ погребеніи. Кіевская Старина 1890, I.
- В. Д а н и л о в ъ : Символика птицъ и растеній въ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ. Кіевская Старина 1906, XI.
-

- Г. И л ь к е в и ч ъ : Галицки приповѣдки и загадки. Відень 1841.
- М. Н о м и с : Українські приказки, прислів'я і таке інше. Петербург 1864.
- І. Ф р а н к о : Галицько-руські народні приповідки I—VI. Етнографічний збірник 10, 16, 23—24, 27—28.
- А. С е м е н о в с к і й : Малороссійскія и галицкія загадки. Київ 1851.
- Н. С у м ц о в ъ : Изъ исторіи малорусскихъ пословицъ. Сборникъ Харьковскаго Историч. Филол. Общества IX. Кіевская Старина 1887, VIII.
- П. И в а щ е н к о : Религіозный культъ южнорусскаго народа въ его пословицахъ. Записки Юго-зап. Отдѣленія Русскаго Геогр. Общества 1875.
- І. Ф р а н к о : Останки первісного світогляду в загадках. Зоря 1884, ч. 15—20.
-

- О. Р о з д о л ь с ь к и й : Галицькі народні казки. Етнографічний збірник 7.
- В. Г н а т ю к : Казки з Бачки. Етнографічний збірник 29.
- С. С а в ч е н к о : Русская народная сказка. Исторія собиранія и изученія. Київ 1914.
- Л. К о л п а ч е в с к і й : Животный эпосъ на Западѣ и у Славянъ. Казань 1882.

Н. Д а ш к е в и ч : В о п р о с ь о п р о и с х о ж д е н і и р а з в и т і и
эпоса о животныхъ по изслѣдованіямъ послѣдняго
тридцатилѣтія. Київ 1904.

В. Г н а т ю к : З н а д о б и д о у к р а ї н с ь к о ї д е м о н о л о г і ї
I—II. Етнографічний збірник 15, 33—34.

Ф. К о л е с с а : Л ю д о в і ві р у в а н н я н а П і д г і р ю в с. Х о -
довичах стрийського повіту. Етнографічний збірник 15.
І. Ф р а н к о : Л ю д о в і ві р у в а н н я н а П і д г і р ю. Етногра-
фічний збірник 5.

Точніша наукова література про всі згадувані роди
усної словесности, народні вірування й звичаї, подана
в добрій інформаційній книжечці В. Гнатюка: Українська
народня словесність. В справі записів українського етно-
графічного матеріалу. Відень 1917.

II. Візантійський стиль

Середньовічні стилі й Україна.

1. Зпоміж трьох головних мистецьких, ідейних і життєвих стилів середньовічної Європи, — романський стиль не відіграв помітнішої ролі в українському житті. Зате сильно позначилася на цілому нашому мистецтві, літературі й культурі перших трьох століть після прийняття християнства найбільше з романським стилем споріднена і свого часу наймогутніша, східня культурно-мистецька течія візантинізму. Лише дуже побіжно і в дещо пізніших часах діткнулася нашої культури готика.

Час від прийняття християнства в X. в. аж до занепаду Київської держави в XIII. в., позначений найсильнішим культурним напором візантинізму і в ділянці нашого письменства, виділюємо в окремий, другий період історії української літератури і означуємо його назвою: період візантійського стилю.

Історичні передпосилки.

2. Історичні передпосилки початків українського письменства і інтенсивного проникання візантійського стилю на Україну — це було на-

ціональне й державне зформування українства, а головнo прийняття христіянства в його візантійському виді.

Національне й державне оформлення.

3. Українсько-словянські племена, про які була мова вище, на світанку наших історичних часів зєдналися в українську націю та оформилися в лицарсько-купецькій, героїчній організації середньовічної княжої Київської держави. Оце благодатне своїми наслідками обєднання споріднених племен довершилося довкруги Києва, як найстаршого нашого культурного й політичного осередка. Перший наш літописець твердить, що це обєднання довершили державно-організаційними засобами не самі наші предки, лише запрошені ними для тої ціли скандинавські лицарі Варяги.

Історичні перекази.

4. Але початки Київської держави і української нації ще не є докладно просліджені і важко щось певного сказати про ці справи. Все поринає в мряці чудових історичних переказів, таких як напр. оповідання про св. Андрія на Київських горах, про заснування Києва братами Києм, Щеком і Хоривом та їх сестрою Либеддю, про Аскольда й Дира, Рюрика, Сінеуса і Трувора і т. п. Всі ці перекази, зафіксовані на письмі вже в першому нашому літописі, є цікавими переходовими продуктами української словесної

творчости та творять сполучуючий міст між усною поезією першого періоду і книжною поезією другого періоду. Своїм наполовину історичним а наполовину фантастичним характером, пронизаним первнями народньої творчости та мандрівними казковими мотивами, — численні наші перекази з передкняжих і княжих часів творять один з найстарших і найцінніших типів перехідної народньо-літературної творчости та є живим доказом безпереривного контакту і суттєвої єдності словесної творчости в її усній і письменній редакції.

Перші українські володарі. Найстарші пам'ятки письменности.

5. Перший український володар, про якого вже напевно можемо говорити як про дійсну історичну особу — це київський князь Олег, що панував на переломі IX. і X. стол. (879—914) та вславився своїми лицарськими походами, головню на Візантію. З його часів походять також два політично-торговельні договори України з Візантією з рр. 907 і 912, — найстарші українські державні документи і пам'ятки письменности, збережені нам на сторінках початкового літопису. Після Олега панував у Києві князь Ігор (914—946), що об'єднав уже більшість українських племен в одну могутню державу. Тільки Деревляни бунтувалися: вбили князя, коли він приїхав у їх край збирати данину. За Ігоря пімстилася на Деревлянах —

і тут ми знову на зачарованому терені народньої словесної творчості — його жінка Ольга, що панувала до р. 957. Як перша зпоміж українських володарів прийняла Христову віру ще кількадесять років перед загальним прийняттям християнства в Україні. Ще навіть її син Святослав, що панував до р. 972, був завзятим прихильником батьківської поганської віри; вславився він як великий завойовник, що поширив славу українського оружжя по цілому тодішньому культурному світі. Але теж знищив хозарську державу, яка була нам забором перед східними ордами, що тепер почали непокоїти Україну та загрожувати їй впродовж довгих століть. З другого боку, своїм побідним походом на Болгарію відкрив шляхи могутніх візантійсько-славянських культурних впливів на Україну.

Християнство.

6. Святослав був найславніший з українських князів-поган. Але найбільша слава взагалі паде на його сина св. Володимира Великого, головню в звязку з офіційним прийняттям християнства, що мало величезне значіння як для релігійного, так і для культурного й літературного розвитку української нації. Сталася ця найважливіша подія української історії в році 988.

Початки християнства в Україні оповиті напів-історичними а напів-словесно-мистецькими переказами. Почавши від оповідання про те, що пер-

ше християнське благословення дав місцям, де пізніше виросла столиця України, сам Христів апостол Андрей, — через легенди про умовини в яких хрестилася св. княгиня Ольга в Царгороді, про Володимирові посольства до різних земель у справі прийняття Христової віри і т. д. — все тут історично доволі непевне. Знаємо лише те, що християнство могло вже і в передісторичних часах дещо поширитися з Візантії між південно-українськими племенами Тиверців і Уличів на долішнім Дністрі і Дунаю, та що від початків Київської держави в нашій столиці було спершу мало, а далі щораз більше чужинців, а згодом і українців християн, які за Ігоря вже мали свою церковну організацію і правну охорону держави. Саме офіційне прийняття християнства за Володимира ще з історичного боку докладно не вияснено. Та як би там не було — чи, як каже стара традиція, Володимир прийняв християнство з самої Візантії безпосередньо, чи, як твердять модерні наукові гіпотези, Україна офіційно зхристиянізувалася за посередництвом болгарської церкви й держави, — в кожному разі християнство принесло на Україну не якусь іншу, а південно-східню, в основі візантійську культуру.

гійська культура.

7. Про цю велику культуру, що давала ідейний зміст і стилістичний вираз українському

письменству всеціло в перших трьох століттях його існування, а в загальних рисах впродовж цілої української історії аж до нинішніх часів, — можемо з М. Возняком сказати, що «в Х. столітті, коли Україна прийняла християнство, Візантія щойно пережила свою блискучу добу. Під культурним оглядом стояла вона високо, навіть мала перевагу над західною Європою. Візантійська християнська культура й література продовжала та перетравлювала дуже багаті засоби давньої греко-римської культури й літератури, перших часів християнства та старовинної культури азійського Сходу».

Та коли майже всі історики української літератури, навіть новіші (напр. той самий М. Возняк, а ще більше С. Єфремов), згідно зі своїм позитивістично й ліберально закрашеним світоглядом, мимо всего стараються ігнорувати висліди модерних візантиністичних студій і в засаді уявляють собі візантійський вплив на українську культуру як якусь інвазію «мертвеччини, церковщини й нетолеранції», — нова наука стає всеціло на становище модерної візантології, започаткованої епохальною «Історією візантійської літератури» К. Крумбахера (1891 і 1897) та розробленої довшим рядом німецьких, французьких, московських, українських і англійських спеціалістів істориків мистецтва (Г. Шлюмбергер, Й. Стшиговські, Е. Міє, Ч. Діль, О. Дальтон, А. Ке-

ніг, О. Вульф, В. Залозецький і ін.), культури (Е. Мордман, Ч. Діль, К. Нойман, К. Дітеріх, Я. Бідло і ін.), а головно літератури (в цій останній ділянці, крім ініціатора цілого цього наукового руху К. Крумбахера, головно К. Дітеріх і К. Мілер).

Згідно з вислідами цих нових студій над візантійською культурою, відкидаємо всі старі пересуди про її мниму маловартність, мертвість та моральну нижчість, а навпаки, оцінюємо її як найвищий виквіт середньовічного культурного розвитку людства, та відповідно до того дуже високо цінімо також на цій високоякісній візантійській культурі вирослу староукраїнську книжну культуру.

Візантійський стиль.

8. Зокрема щодо мистецького стилю слід заважити, що старовинний візантійський стиль, зформований разом з кристалізацією византійської архітектури ок. V. століття, характеризується основною формальною рисою, яку давніше вважали за доказ нижчости цього стилю, а тепер цінять як рису *per excellence* мистецьку і високоякісну. Ця основна риса візантійського стилю, в повній мірі виявлена і у візантійській літературі та поезії, найкраще видна на малярстві: є це схематичність і строга структуральна звязаність. Фантазія візантійського мистця й письменника працює живо, але вона все, так би по модерному

сказати, стилістично спрямована й вязана, форми творчості спутані готовими мистецькими схемами. Безпосереднє мистецьке наслідування природи й життя виключене, все мусить перейти через призму стилю. Тіла на іконах (і аналогічно, психічні силуетки постатей у літературних творах) видовжені, поодинокі часті тіл конвульсійно випростувані, постаті на образах наче зависли у повітрі, без ніякої стабільності; одяги зложені в схематичні фалди, що мають радше типізує, ніж реалістичне значіння; вираз обличчя напружений, неземсько-аскетичний; на загал — постаті зовсім нереалістичні, неіндивідуальні — прекрасні мистецькі конструкції духа. В цілому ж, хоч цей стилістичний підхід і не подобається людині доби переборщеного реалізму й безідейного позитивізму — він дає мистецькі, а між ними і літературні твори повні найвищої духової інтенсивності і краси.

Український візантизм.

9. Ось на таких знаменитих стилевих передпосилках розвинулося також українське найстарше письменство. Своєю стилевою видержаністю й мистецькою інтенсивністю воно не зробило встиду візантійській культурі, — а з другого боку, завдяки українській народній культурній стихії, не стало проявом порожнього еміґонства, лише перетопило в собі візантійські впливи у своєрідну візантійсько-українську стилеву цілість.

Початки письма.

10. Початки українського письменства зв'язані, очевидно, з початками письма, яке появилось у південних і західних Слов'ян ок. 863. року, а до нас дійшло у своїх викінчених формах щойно в часі, коли український нарід жив уже давно самостійним життям, як господар великої Київської держави, що здобула собі вже світову могутність і славу. Болгарський чернець Храбр, автор цікавого і популярного пізніше в Україні «Сказанія о письменехъ славянскихъ» з X. ст., щоправда, згадує, що вже і перед винаходом слов'янського письма наші предки мали якісь «черти і різи», якими писали. Зокрема до українських Слов'ян відноситься те місце в панонських житіях св. Кирила і Методія, де оповіджено, що в Корсуні (Херсонесі) св. Кирило знайшов євангеліє і псалтир писані якимись давнішими «руськими письмены». Оці історичні вістки, разом з деякими іншими натяками, дали привід багатьом романтично настроєним ученим, а за ними й І. Огієнкові в його книзі про початки письма у Слов'ян, до різних більше чи менше фантастичних здогадів про передкирилівське слов'янське і українське письмо. Не відкидаючи а пріорі можливості існування такого письма, — всетаки покищо мусимо обмежитися до ствердження, що при нинішньому стані науки поважні, конкретні досліді над українським письмен-

ством стають можливими щойно в матеріалі почавши від заведення на Україні першого виробленого словянського письма — кирилиці, що було геніальним твором відомих словянських апостолів св. Кирила і Методія з половини IX століття. При цьому зазначую, що справа з глаголицею — загадковим другим словянським письмом — це дуже замотана і досі ще вповні невирішена проблема словянської філології.

Літературна мова.

11. Мова церковних книг, переложених св. Кирилом і Методієм та їх учнями — це мова староболгарська. Нею говорили в IX стол. македонські Болгари. Але при відносно малих різницях між словянськими мовами, вона стала на довгі віки загально вживаною літературною мовою на словянському Сході й Півдні. Так сталося й на Україні. З прийняттям християнства почали масово напливати з Византиї, головню через Болгарію, церковні книги, головним чином у староболгарській мові — і таким чином ця мова стала в нас літературною, окремою від розговорної мови української. Це було подібно, як у західніх народів розговорні мови були в тих часах різні, а літературна мова була одна, латинська. Лише що в нас замість зовсім чужої, латинської мови, вживано в письменстві староболгарської мови, що була і простому нашому чоловікові доволі добре зрозуміла, — не так як

латина напр. Німцєві або Чехові. Тим то й дається пояснити факт, що в Україні освіта охоплювала тоді далеко ширші верстви народу, ніж на Заході.

Від чужого до рідного.

12. Признаючи тісну структуральну залежність літературного твору від структури слова як будівельного матеріалу того твору, не можемо замкнути очей на факт, що в II. періоді стала нараз у нас мовою словесного мистецтва не рідна староукраїнська мова, як це було в I. періоді, а чужа, хоч і споріднена, староболгарська мова. Вплив цього факту на формальний і змістовий характер початкового українського письменства був величезний, може не менший, як вплив інвазії чужого, візантійського мистецького стилю. Оці два неукраїнські чинники спричинили різку відмінність письменства II. періоду від словесної творчості I. періоду та спершу деяку його чужість на українському ґрунті. Але з часом стара українська мовна й мистецько-стилева стихія таки проникла в ядро того зовнішніми формами чужого письменства та вже за кілька десятиліть надала йому питомо українські національні риси. Процес розвитку українського письменства від т. зв. перекладної літератури до оригінальної літературної творчості перших українських письменників, — це процес безупинної внутрішньої українізації й духового

усамостійнювання українського письменства Княжої доби.

Переклади, перерібки, компіляції.

13. На підставі дуже фрагментарного літературного матеріалу XI.—XIII. століть, що завдяки примхам історії доховався до наших часів, можемо собі витворити ось який образ українського письменства II. періоду:

Як часово, так і кількостево стояли на першому місці серед найстаршого українського письменства дуже цікаві й численні переклади, перерібки та компіляції з релігійної і світської візантійської літератури, частинно зроблені давніше в Болгарії і звідти перенесені на Україну, а частинно перекладені й перероблювані з грецької мови на староболгарську вже в Україні.

Найстарші українські книги.

14. Ясна річ, що найскорше прийшли в новоохрещену землю книжки конечні для богослужебної практики, і що саме до цієї групи церковних книг належать дві найстарші заховані українські рукописні книги, а саме Остромирове євангеліє з 1057. р. і Супрасльський рукопис також з XI. століття.

Богослужебні тексти.

15. Найважливіша, джерельна богослужебна книга — це св. Письмо Нового Завіта, головню в його скороченому, до церковної практики при-

стосованому виді як т. зв. євангеліє апракос, тобто вибір євангельських «чтеній» (а також «чтеній» з Апостола) на всі неділі і свята церковного року в календарному порядку. Оці книги, так само як і богослужебні підручники з текстами церковних відправ, поширилися значно в Україні зараз після офіційного прийняття християнства. Зпоміж богослужебних книг у вужчому сенсі вже в ХІ. в. були в нас особливо знані т. зв. Служебні минеї, збірки богослужебних текстів у церковно-календарному порядку. Поруч церковно-практичного значіння, мали ці книги також вагу як перші в Україні збірки вартісної штучної релігійної поезії, якої так багато в усіх християнських церковних богослужбах.

Св. Письмо.

16. Менше церковно-практичне, а більше релігійно-виховне значіння мали переклади св. Письма Нового Завіта в цілості, себто всіх чотирьох Євангелій, Апостола і Апокаліпси. Ці переклади були в нас також уже в найстаршій християнській добі, так само як і дуже популярний на Україні Псалтир, а далі також вибір зі старого Завіта п. з. «Паримейник», Мойсееве Пятикнижя, Осьмикнижя і ін.

Дуже давні, вже з ХІ. стол., є також перші наші зразки коментованих перекладів св. Письма, головню т. зв. Толкові Євангелія, і гадательні

Псалтирі, що при їх допомозі люди собі «ворожили долю».

Палєя.

17. Ще далшим кроком від канонічних текстів до свобідного опрацювання мотивів зі св. Письма була т. зв. Палєя — вільне переповідження біблійної історії Старого Завіта з вплетеними в неї апокрифічними мотивами.

Апокрифи.

18. І вкінці останню, найсвобіднішу фазу літературного опрацювання мотивів св. Письма дає незвичайно багата і популярна на Україні апокрифічна література. Є це ціла циклічна система літературних творів, що докладно оповідають головню про ті події біблійної історії старого й Нового Завіта, про які нема декладніших даних у канонічних книгах св. Письма. Ясна річ, що визначну ролю грає при цьому людська фантазія, через що Церква ці писання осудила (але не заборонила їх аж так строго, як твори поміщені на т. зв. індексах). Вже в першому й другому столітті розвитку українського письменства поширилося в нас дуже багато апокрифічних книг, таких як книга Еноха, завіти патріархів, завіт і вихід Мойсея, Откровенія Варуха, Первоєвангеліє Якова, Євангеліє Томи, Євангеліє Никодима, Ходження Богородиці по муках, Откровеніє св. Павла і б. ін. В цілості апокрифи дають багату й цікаву неканонічну, поетичну історію

Старого й Нового Завіту. Ради системи ділять їх дослідники на апокрифи старозавітні, новозавітні, апостольські, есхатологічні, апокаліптичні, а вкінці апокрифи про святих і мучеників. Особливо поетичний є цікавий апокриф про відвідини Богородиці у душ, що караються в пеклі (ходження Богородиці по муках), який набрав на українському ґрунті рис зовсім самостійного українського словесного твору.

Головне значіння апокрифів у тому, що вони своїм мотивовим багатством і поетичним змістом значно обогатили як сучасну і пізнішу українську усну словесність, так і українське письменство не лише старе, але й нове (напр. «Байки світовії» С. Руданського, опис пекла в «Енеїді» І. Котляревського і б. ін.).

Чужі письменники.

..

19. Було серед перекладного письменства також чимало творів окремих відомих чужих письменників, головнo церковно-релігійних, таких як отці Церкви Іван Золотоустий зі збірками своїх творів «Златоструй», «Златоуст» і «Маргарит», далі Василій Великий, Григорій Богослов. Були відомі релігійно-моральні твори Івана Синайського («Ліствиця»), інока Антіоха («Пандекти»), Теодора Студита (поучення), Івана Дамаскина («Слово о правой вѣрѣ»), а головнo дуже в нас улюбленого Єфрема Сирина з його апокаліптичними проповідями про страшний суд, про

прихід антихриста і ін. У цих літературно високоякісних творах відомих письменників християнського Сходу знаходили наші предки здебільша не лише скарбницю правдивої поезії, але й школу нового, візантійського літературного стилю.

Літературні збірники.

20. Та ще більш улюблені, ніж твори поодиноких релігійних письменників і моралістів, були лекші своєю формою та приступніші для читача літературні збірники, до яких на першому місці зачисляю дуже багаті й різномордні збірки життєписів святих. Вже зпочатку XI. стол. знали на Україні такий збірник зложений у календарному порядку та названий «Четья-Минея», що потривав на українському ґрунті в різних формах до найновіших часів. Інший тип збірника життєйце «Прольог», ще інший — різні «Патерики» (синайський, скитський, атонський, єрусалимський і ін.), себто збірки життєй святих з якоїсь одної околиці. Всі ці роди життєйної літератури були на Україні знані і люблені.

Типовими зразками іншого роду літературних збірників уже більше світського характеру є славні два збірники кн. Святослава з рр. 1073 і 1076, переписані за болгарськими оригіналами українського князя Святослава Ярославича. Головним змістом збірників того типу були виїмки з творів св. Отців, коментарі до різних місць

св. Письма, уривки з історичних і філософічних творів і т. п. Іншим родом збірників були дуже популярні у нас «Пчели», себто збірки афоризмів з релігійної й світської сучасної літератури.

До групи літературних збірників зачисляю, вкінці, також один з найцікавіших, вже наполовину оригінально - українських компілятивних творів Княжої доби, яким є «Моленіє Даниїла Заточника» з XII.—XIII. стол. Цікаве воно як своєю формою, опертою на літературній фікції, (прохання заточенця до князя о помилування, сплетене з варіантом грецької версії про перстень Полікрата), так і дотепним вибором усяких виїмків і афоризмів з різних сучасних творів.

Белетристика.

21. Своїм напів белетристичним характером наближаються деякі наші старі літературні збірники до багатой перекладної белетристики, що нею захоплювалися наші предки не лише в II. періоді, але й ще довго пізніше, нераз аж до XVIII. стол. В кожному разі вже в XI.—XIII. стол. ставали у нас ступнево популярними такі витвори тодішньої міжнародньої, а зокрема візантійської белетристики, як фантастичні повісті й романи про Олександра Македонського («Олександрія» в різних редакціях і списках), про троянську війну, про індійське царство і його легендарного царя-пресвітера Івана, про премуд-

рого Акира, про Девгенія Акрита і ін. Читали наші предки також зразковий роман оснований на мотивах східнього звіринного епосу про шакалів Стефаніта і Іхнілата, а зокрема важне становище заняв у нашій літературі великий роман про Варлаама і Йоасафа, містецька зхристиянізована перерібка життєпису Будди.

Всі ці твори як своїм змістом, так і поетичною формою, належать уже до красного письменства у вужчому сенсі та чимало причинилися до вироблення українського літературного смаку. Середньовічні романи, разом з апокрифами, почали поволі завойовувати передтим виключну позицію староукраїнської словесної творчості I. періоду, зокрема казок і мітів, та разом з ними причинювалися до витворення пізнішого типу української народньої й літературної белетристики.

Наука.

22. Окрім церковного, релігійно-морального й белетристичного чужого письменства, прийшли на Україну з Візантії через Болгарію також перші наукові твори, а то головно з ділянки історії. Є це переклад візантійських хронік Івана Малали з VII. стол. і Юрія Гамартола, в якій було теж чимало белетристичного матеріалу. — Дуже поширені були такі твори з обсягу природописних наук, як свого роду природнича енциклопедія в формі оповідання про сотворення світа п. з. «Шестоднев», своєрідний підручник зоології

з моральними науками долученими до опису кожного звіря п. з. «Фізіольог», або «Християнська топографія» Косми Індикоплевста — підручник географії й астрономії згідний зі станом науки у Візантії VI. століття.

Перші українські письменники.

23. Якщо багату скарбницю наших найстарших літературних перекладів, перерібок і компіляцій можна було потрактувати доволі коротко — то дещо докладніше мусимо спинитися бодай над головними творами кількостево далеко скромнішого, але якостево й ідейно для нас куди вартіснішого оригінального українського найстаршого письменства. Тому що початки письменства на Україні взагалі тісно звязані з християнством і з Церквою, першими українськими письменниками в XI. столітті, а також довгі часи пізніше, були священики.

Іларіон.

24. Найвизначніший зпоміж них — це Іларіон, перший українець на Київському митрополичому престолі (1051—1054). Він вславився своїм твором п. з. «О законѣ, Моисѣемъ данѣмъ, и благодати и истинѣ, Іисусъ Христосъ бывшимъ, и како законъ отъиде, благодать же и истина всю землю исполни и вѣра во вся языки простресея и до нашего языка руськаго, а похвала кагану нашему Владимиру, отъ него же крещени быхомъ». Є це зразкова панегірична проповідь

високого візантійського літературного стилю, якої завданням було прославити християнську віру і її апостола на Україні, князя Володимира. Твір відзначається не лише великою поетичною вартістю, але й глибоким ідейним патосом, і то не тільки релігійним, але й національним. Іларіон м. ін. пише про кн. Володимира, що він володів «не въ худѣ и не въ невѣдомѣ земли, но въ русьской, яже вѣдома и слышима єсѣ вьсѣми коньци земля», що свідчить про його свідомість національної й державницької гордості. Патріотичним патосом пронизана і кінцева молитва Іларіона, в якій він просить Бога: «Не предай насъ въ руки чуждіихъ!» На загал, почуття української національної гідності й патріотизму віє з цілого цього твору.

Клим.

25. Дальший визначний наш письменник літературно споріднений з Іларіоном — це київський митрополит і борець за незалежність української церкви від греків, Клим Смолятич (1147—1154). Сучасники називали його «книжником і філософом, якого давніше не бувало в українській землі». Він є автором т. зв. «посланій» здебільша теологічного змісту, а в одному з них подає теорію тодішнього високого візантійського стилю й учености та символічного пояснювання св. Письма.

Кирило.

26. Так само в XII. в. розвинув свою діяльність визначний проповідник, єпископ Кирило Турівський, що написав багато мистецьких проповідей, чернечих поучень і молитов. У своїх творах дав цей талановитий письменник вартісні зразки візантійського високого стилю, цвітистого й важкого, — але пронизаного теплом серця і щирим мистецьким відчуттям.

Юрій.

27. Ще один письменник з тих же часів — це Юрій Зарубський, автор цікавого «Повчѣнья къ духовному чаду» про найважливіші обов'язки доброго християнина і доброї людини в буденному житті.

Теодосій.

28. Та особливе значіння має старший о ціле століття ініціатор зовсім відмінної, протиреторичної літературної школи «простого стилю», ігумен Теодосій Печерський, автор численних визначних своєю простотою й безпосередністю «поучень» для монахів києво-печерського монастиря. Тут він з почуттям, ніжно і ласкаво напоминав монахів та давав їм різні релігійні поучення, стараючися оминати квітистий стиль учених українських реторів того часу. Таким чином стиль Теодосія сповняв службу регулюючої народньої української стихії, що не дозволяла надто розбуятися чужому літературному стилеві.

Отже його писання, хоч може не такі характеристичні для стилю доби, як писання Іларіона, Кліма чи Кирила, — є першими спробами пристосувати візантійську стилеву спадщину до українських реальних умовин. ,

Яків.

29. В літературній манірі наслідували Теодосія ще два визначні письменники, гагіографи, а саме Яків і Нестор. Монахові Якову, якого ідентичність не є науково стверджена та розпливається поміж кількома різними монахами того імени, приписують «Пам'ять і похвалу князеві Володимирові, як охрестився Володимир і дити свої охрестив і всю руську землю від кінця і до кінця, і як охрестилася Володимирова бабка Ольга перед Володимиром», — і обширне, просто оповіджене «Сказаніє» про страждання князів-мучеників Бориса і Гліба.

Нестор.

30. Нестор, монах печерського монастиря в другій половині XI. в., написав «Чтеніє» про життя й смерть Бориса і Гліба та вартісніше від нього «Житіє» Теодосія, визначне змислом автора для реальних життєвих фактів. Крім того Нестор грав теж визначну роль при творенні славного українського найстаршого літопису.

Києво-печерський патерик

31. Грандіозним вислідом довготривалої дрібної праці письменників-гагіографів в роді Якова

і Нестора став згодом великий український збірник життєписів святих, що в навізанні на різні чужі перекладні патерики був названий «Києво-печерський патерик» та в першій своїй редакції завершився вже на початку XIII. в., а пізніше жив своїм інтенсивним літературним життям аж до XVIII. віку та став одною з найпопулярніших українських книг. В літературно-стилістичному огляді цей твір простий, без зайвих риторичних прикрас, — але позначається в ньому, так сказати б, візантійський іконографічний стиль, перенесений на словесно-мистецький ґрунт. Такої чудової збірки житій святих може нам по-завидувати не один культурний нарід.

Володимир Мономах.

32. В початках XII. століття появляється, поруч духовних, перший український світський письменник, князь Володимир Мономах. Він написав «Поученіє дітям» та «Посланіє до князя Олега Святославича», — але оба ці твори збереглися в літописному тексті нерозмежовані та перемішані, так що важко визнатися. В кожному разі ясно, що Мономахове «Поученіє», інакше «Граматиця», є ідейно, літературно й культурно-історично дуже вартісним твором, у якому автор дає себе пізнати як великий християнський лицар-володар і український патріот. — Ідеал справедливого володаря в цьому творі представлений на тлі життєвого досвіду автора так живо, що

з нього довідуємося теж чимало цікавих річей про спосіб життя українського панства й лицарства за княжих часів. Крім того є в «Поученію» сліди авторової глибокої вчености та з нею звязаного вищого візантійського стилю, так що цей перший український світський літературний твір слід уважати зразком нового, ще неоднотипного, візантійсько-українського письменницького стилю.

Руська Правда.

33. Широке теоретичне опрацювання тих високо-етичних засад поведінки князя й провідної верстви супроти народу й держави, що їх дав Володимир Мономах у своїй «Грамотиці», подавала гарно розвинена українська правнича наука, якої визначним пам'ятником є книга законів Ярослава Мудрого з XI. стол. «Правда росьская». Є це збірник високо розвинуеного права української княжої держави, який дає багаті відомості про своєрідний громадський лад у старій Україні.

Літописи.

34. Один з найважливіших наших старих літературних пам'ятників, що здобув собі світову славу, це українські найстарші літописи. Є це величавий збір історичних записок і поетично-літературних творів, що повчають читача про найважливіші події, від сотворення світа та оповідають історію України від найдавніших часів до кінця XIII. століття. Цей великий історично-літератур-

ний твір XI.—XIII. віків зберігся в кількох пізніших списках (найважливіші кодекси Лаврентіївський 1377 і Іпатський 1425) та ділиться на три самостійні частини. Перша з них носить спільний наголовок «Се повѣсти временныхъ дѣй, откуда есть пошла русская земля, кто въ Киевѣ нача первѣе княжити і откуда русская земля стала есть» і доводить записки до 1112. року, другий є «Київський літопис» до 1201. року, а третій, що дає вже спробу прагматичного викладу історії, це «Галицько-волинський літопис» до 1292. року.

Літописи дають, крім хронікарського матеріалу, барвисті образи життя наших предків, літературні й народньопоетичні твори, історичні документи і чимало інших цікавих матеріалів так, що на загал знаходимо в них літературно вартісну картину нашого минулого. Особливо підкреслені в літописах такі моменти, як охрещення України і патріотичне привязання авторів до своєї держави, династії й народу. Наші літописці раз-у-раз «як щось ціле протиставлять рідний край «поганим»» (Єфремов), боліють над княжими міжусобицями, що ведуть державу на погибель, та все мають на оці ідеал згоди й єднання всіх українців.

Справа авторства літописів ще належно не вияснена, хоч дослідни Шахматова і ін. внесли туди вже чимало світла, а зокрема ствердили яс-

но участь Нестора в цьому творі. Певна при цьому річ, що йде тут про грандіозний твір поступної праці численних талановитих українських грамотіїв, які не боялися оживлювати свою творчість джерельним подихом народньої поезії й усної традиції та через те витворили літературний пам'ятник непоминаючої вартости.

Літописні перекази.

35. Народньопоетична стихія розлилася по наших літописах широкою струєю. Найясніше це видно, крім стилю оповідання і цілих вставок з героїчного епосу, головню з рясно по літописах розкиданих чудових народніх переказів, про які вже згадано вище. Літературно найцінніші поміж ними — це прегарний, мабуть на норвезькому мотиві оснований, переказ про смерть князя Олега, пізніше звіршований С. Руданським, і передусім поетичний переказ-дума про Евшан-зілля, з високо-патріотичною ідеєю, що «луче єсть на своєи землѣ костью лечи, инели на чюже славу быти» (поетичну перерібку цього твору дав М. Вороний). Цікавий своїм старинним мотивом Давида й Голіята літописний переказ про заложення Переяслава, який має свою сюжетову паралелю не лише в народньому переказі про Кирила Кожемяку, але й у літописному ж поетичному оповіданні про боротьбу Мстислава з Редедею.

Оцінка літописів.

36. На загал, українські найстарші літописи

відзначаються великим багатством матеріалу, поважною історичною вартістю, талановитим літературним опрацюванням та дуже сильним релігійним і патріотичним духом, так що в цілому є вони одною з найкращих і найвартісніших пам'яток світової літератури. Ствердили це м. ін. і численні чужі наукові авторитети; напр. німецький учений Шлецер вже на початку ХІХ. стол. назвав українські літописи, в порівнанні з західноєвропейськими середньовічними хроніками, «феноменальним явищем національної літератури».

Ігумен Давило.

37. Аналогією донині так дуже модної подорожничо-мемуарової літератури з белетристичним надихом є славне «Житіє і хожденіє Даниїла русьскія земли игумена» з початку ХІІ. стол. Автор докладно, цікаво і живим стилем описує своє паломництво до Святої Землі, при чому також виявляє дуже глибоку свою любов до рідного краю. Коли йде про гідну репрезентацію українського імени на чужині, то не жаліє трудів ні інтервенцій навіть у самого єрусалимського короля Балдуїна, лише щоби одержати дозвіл поставити на Божому гробі окрему лампаду «за всіх наших Князів і за всю руську землю і за всіх християн руської землі». Твір ігумена Даниїла настільки різниться своєю живістю й талановитістю від подібної західноєвропейської по-

дорожничої літератури, що збудив подив у чужих культурних народів та дочекався в новіших часах перекладів на німецьку, французьку і грецьку мови.

Поезія. Усна словесність.

38. Високопоетичні елементи літописів і інших літературних творів того часу переносять нас у прецікаву область української поезії XI.—XIII. стол. Визначну роль серед неї займала далі усна словесність, що мимо перешкод, дізнаних від освіченої верстви з огляду на її поганський ідейний зміст, далі процвітала серед народу та приймала в себе нові наверствування ідейні (християнська віра), змістові й стилеві (побут і культура княжо-лицарської доби).

Колядки.

39. Одною з основних форм народньої поезії залишилися і надалі обрядові пісні, а головню колядки, серед яких появляються нові типи з лицарсько-героїчним змістом та зі слідами книжної апокрифічної літератури. Зразком нового типу колядок з Княжої доби можуть послужити ось хоч би рядки:

Ой славен, явен красний Івасенько,
А чим же ти та прославився?
Що із вечера коня осідлав,
А вже к світові під Царівград став.
Ой як бє, так бє на Царівгород.
Цар ся дивує, хто то воює.

А міщани ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?
Вивели йому коня в наряді;
Він коня то взяв, — не подякував, —
Не подякував, шапочки не зняв,
Шапочки не зняв, не поклонився,
Не поклонився й не покорився.

Веснянки.

40. Таксамо серед веснянок подибуємо новий тип пісень і гаївкових ігор, що навіязують на побут княжо-лицарської доби, а навіть на окремі історичні події (напр. «воротар» зі згадкою про князя Романа Мстиславича).

Весільні пісні.

41. Особливо сильні відгомони блискучого побуту і з Візантії принесеного життєвого стилю Княжої доби слідні також у численних весільних піснях.

Івні роди усної словесности.

42. Жили і далі розвивалися також усі інші роди народньої словесної творчости, такі як казки, пословиці, загадки і т. п. В казках слідне нове наверствування, зв'язане з сюжетовим впливом середньовічних романів та новим побутом. На прастару верству української словесної творчости I. періоду час накладає нові, пребагаті тематичні й стилеві елементи. Повстають народньо-поетичні твори згідні зі зміненним змістом життя.

43. Повстають впродовж II. періоду також зовсім нові роди усної словесности. Думаю, що до ранньої Княжої доби можемо віднести розквіт зрештою вже і в I. періоді добре знаних деяких родів побутової пісні, особливо тих, що зв'язані з родинним життям; сюди я зачислив би розквіт пісень колискових, сирітських, любовних і родинних (подружжя, батько, мати, діти). Своєю формальною структурою й лаконічністю вказують на походження з тих часів прототипи деяких дрібних піснєво-поетичних форм, головню коломийок. Але всі ці роди народньої пісні розвивалися і суттєво змінювалися ще впродовж довгих дальших віків, і тому подрібний їх розбір відкладаємо на даліше.

Легенди.

44. В ділянці усно-словесної прози повстали в Княжій добі деякі зовсім нові роди творів. Місце поганських мітів почали поволі займати християнські легенди з сильними апокрифічними елементами, — але це не перешкодило і мітам перетривати в устах народу до наших часів.

Легенди «походять — як каже В. Гнатюк — з різних джерел і з різних часів, від найдавніших до найновіших». Ясно, що саме в перших віках християнства на Україні велика частина цих легенд не лише повстала, але і вповні розцвіла. — Найважливіший збірник народніх легенд видав

В. Гнатюк, є також праці І. Іванова, М. Василенка І. Франка і інш. Є, далі, студія М. Сумцова про історію українських апокрифічних оповідань і пісень.

Перекази.

45. Сильно закорінені своєю генезою в II. періоді дуже численні і гарні українські народні, усно передавані історичні перекази з княжо-лицарськими сюжетами, про які я мав нагоду згадати і при розгляді літописів. Вони особливо цінні тим, що, як каже В. Гнатюк, на них «припадає дуже малий відсоток мандрівних тем; переважно вони оригінальні». — Важніші видання переказів дали П. Куліш, В. Гнатюк і ін. Наукові праці про перекази мають здебільша спеціальний характер сюжетових дослідів.

Новелі.

46. Вкінці до II. періоду відносимо теж повстання народніх новель, т. зн. «оповідань основаних на побутовому тлі без примішки чудесного елементу», але зате часто з мандрівними новелістичними й анекдотичними мотивами, що прийшли на Україну широкою струєю з перекладною візантійською літературою. Бодай деяка частина цих новель сягає своєю генезою, думаю, до княжих часів. — Видавав народні новелі головню О. Роздольський, є вони також у численних інших етнографічних збірниках.

47. Ось так народня поезія в II. періоді не тільки що не завмерла, але й далі процвітала, розвивалася та почала доволі тісно навіязувати сюжетово і стилево на нові форми життя і на письменство. Але крім того повстала вже дуже скоро в Київській державі також окрема двірська й лицарська, штучна усна поезія, творена й поширювана окремими двірськими й військовими поетами-співцями. Цей український лицарський епос сягає своїми початками ще в передхристиянські часи. На княжих і лицарських дворах були вже тоді окремі професіональні співці-чужинці, звані скоморохами. Своїми комедіантськими костюмами, збереженими на фресках сходів київського собору св. Софії, нагадують ці скоморохи західноєвропейських середньовічних весельчаків-співаків. Дуже скоро вони сприяли з місцевими українськими співцями та зовсім зукраїншилися. «Пісня поета-скомороха при акомпаніменті гри на гусях робила сильне враження на зібраних (scil. на княжих і лицарських бенкетах). Він співав про давнину й нові часи, уводячи в свою пісню приспиви, приспівки й дотепні вислови та приповідки. Ціллю його пісні було виславлення давніших лицарів і сучасних князів». (М. Возняк). Мабуть останки з такої лицарської епопеї переховала нам усна традиція у віршованих і ритмічних частинах відомого ста-

ровинного історичного переказу про Михайлика і Золоті Ворота в Києві.

Билини.

48. В цих поетичних фрагментах бачать українські вчені один із доказів безсумнівної українськості пребагатого скарбу усних княжо-дружинних поем, званих билинами, а дохованих до наших часів лише в московській мовній формі. Є ще чудові, широко-епічні думи про подвиги українських легендарних героїв та історичних князів. Оспівують і прославляють діла прадавніх українських «богатирів» Ольги, Микули, Святогора, Самсона, Сухана, а головню пізніших героїв «Київського коругу» Іллі Муромця, Олексія Поповича, Добрині, Дуная, Чурила, Дюка, Соловея і ін.; особливо ж славлять улюбленого українського князя «ясне сонечко» — Володимира Великого. Билини витворилися в Княжій добі на українському ґрунті, підчас татарського і московського лихоліття у нас забулися, але збереглися на півночі у москалів.

Боян, Митуса.

49. Від билин, творених професійними двірськими поетами-співцями та ширених усною традицією, але своїм змістом, стилем і формою приналежних без сумніву до штучної двірської лицарської епіки, — вже лише крок до писаної двірської і дружинної поезії. Маємо старі згадки про українських двірських співців, серед яких

були напевно і вчені поети-письменники. Заховалися навіть імена таких двірських поетів-співців Бояна і Митуси, — але з писаних поетичних творів того часу дійшло до нас дуже мало, хоч напевно це була колись ціла велика і цінна поетична література.

Слово о полку Ігореві.

50. Цю велику втрату винагороджує нам єдиний у своїм роді на цілий світ поетичний пам'ятник старовинної лицарської епіки — «Слово о полку Ігоревѣ, Ігоря, сына Святъславля, внука Ольгова». Ця поема, відкрита при кінці XVIII. стол. гр. О. Мусін-Пушкіном у Ярославлі в списку XV.—XVII. стол. і знана нам тепер лише з хибної копії і московського видання 1800. року (бо оригінал пропав при пожежі Москви 1812. р.), — походить з часу ок. 1187. р. і оспівує нещасний похід князів Ігоря сіверського, Всеволода трубчевського, Володимира путивельського і Святослава рильського проти половців у 1118». році, описаний подрібно також у літописі.

Після поетичного вступу невідомий автор, мабуть лицар-учасник того походу, оповідає про сам похід та нещасні знаки, що віщували невдачу, далі про першу велику перемогу українських військ над Половцями, та вкінці про нещасний бій, про перебування князя Ігоря в половецькому полоні і його втечу на Україну. Цей основ-

ний зміст поеми перетканий чудовими ліричними й лірично-поетичними самотійними вставками в роді плачу Ярославни, сну кн. Святослава, «золотого слова» до українських князів і т. п. Поема повна чудових описів природи, надиханих ще деякими поганськими мітичними уявленнями, та тісно з настроєм природи звязаних воєнних подій.

Ідейно — поема вся пронизана патріотичним патосом та пророцьким гнівом на українських князів, що вони своїми міжусобицями запропащують рідний край — але також величньою свідомістю могутности Української Держави та краси української землі. Літературно — це твір виїмкового поетичного генія, який зумів у схему старої лицарської поеми влити стільки ліричного тепла й драматичного руху, що витворив мабуть найкращий зразок дружинного епосу всіх часів. Стилїстика, поетичні звороти й образи та ритміка «Слова» сполучують у досконалих формах високу літературну культуру того часу з народньопоетичною стихією в одну чарівну цілість. «Слово о полку» поставило українське письменство в ряд найкращих літератур світа. Поема ця переложена на всі культурні мови та всюди викликає й досі живе літературне й наукове зацікавлення.

У звязку з модними в романтичній добі літературними фальсифікатами в роді чеських короледворського і зеленогорського рукописів, появи-

лися були в чужинній науці сумніви щодо автентичности і старовинности «Слова». Ті сумніви, головню московського вченого Каченовського і його «школи», розвіяла без решти дбайлива наукова аналіза пам'ятника, а головню факт, що «Слово» було популярне на Україні вже в Княжій добі та викликало виразні літературні наслідування в XIV.—XV. вв. («Слово про Мамаєве боєвище», «Задонщина», «Слово о погібелі руської землі», апокрифічне «Слово про Лазарева воскресення» і ін.). Тому й найновіша спроба оживити дискусію про «автентичність» нашого найціннішого літературного пам'ятника, видвингнена кілька років тому в славістичних колах Франції, не знайшла ані в українському, ані в міжнародньому науковому світі ніякого поважного відгомону.

Загальний погляд.

51. У час розцвіту українського великодержавного життя та високовартісної візантійської культури на наших землях у XI.—XIII. вв. процвітала в нас теж дуже високо розвинена література, що була на свій час одним з найвизначніших проявів поетичного хисту й умової дозрілости серед тодішніх європейських народів.

Ідейні вартості.

52. Головні ідейні вартості цього найстаршого, а заразом і найціннішого українського письменства — це в першу чергу ширення Христової науки й моралі серед українського народу, але не

в меншій мірі також вщеплювання любови до рідної землі й народу, патріотична дбайливість за добро держави та почуття високої національної гідности. Оці визначні ідейні цінності вирощуються в усіх визначніших літературних творах II. періоду на психічному тлі сильного релігійно-національного, лицарського патосу, войовничого духа й активістичного, боевого світогляду. Лицарі духа — черці і лицарі меча — князі й дружинники, як найвизначніші письменники тої доби, позначили свої великі твори печаттю лицарського духа та створили таким чином високі ідейні цінності, яких пізніші покоління в своїй малості довго не вміли, а то ще й досі не вміють збагнути: приписують найстаршому українському письменству такі прикмети, як «мертву церковщину, нежиттєвість, пасивність» і т. п., а цим не лише що роблять велику кривду нашим найбільшим письменникам усіх часів, але й зраджують свою власну духову неспроможність вилетіти на ті ідейні вершини, на яких тоді наше письменство було дома.

Мистецькі вартості.

53. Літературно й мистецько це наше найстарше письменство було, на свій час, вповні адекватне своїй високій ідейній вартості. Коли й чужа літературна мова ставила тут важкі перешкоди, то тим більша заслуга наших тодішніх письменників, що вони з цими перешкодами побідно бо-

ролися. Стилево розвивалося це наше письменство під переможним, але в ніякому разі не шкідливим впливом високомистецького візантійського стилю, який теж уже тоді наложив тривалу печать на все наше культурне життя аж до нинішніх днів. Візантійські стилеві принципи, зясовані на вступі цієї глави нашої праці, знайшли своє найповніше пристосування саме в цьому періоді нашого письменства і багато причинилися до його культурної й мистецької високоякості.

З другого боку, сильна стихія народньої словесної творчості перелилася з I. періоду і в це стилеве чуже для неї письменство та поволі довела до витворення своєрідних, українських форм цього по своїй суті візантійського літературного стилю.

Наукова література до II. періоду.

- М. Грушевський: Ілюстрована історія України. Київ 1918.
- М. Возняк: Історія української літератури I. Львів 1920.
- К. Krumbacher: *Geschichte der byzantinischen Literatur*. Bd. II., Мінхен 1897.
- К. Krumbacher: *Die byzantinische Literatur*. „Kultur der Gegenwart“ I. 8. Скорочення вище наведеної великої праці Крумбахера.
- J. Strzygowski: *Orient und Rom*. 1901.
- O. Wulff: *Altchristliche und byzantinische Kunst. Handbuch der Kunstwissenschaft* II. 1924.

- C. Neumann: Byzantische Kultur und Renaissance-Kultur 1903.
J. Bidlo: Byzantská kultura, její vznik a význam. 1917.
K. Dieterich: Geschichte der byzantischen und neugriechischen Literatur. 1902.
-

N. Jagič: Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Вид. II. Берлін 1913.

А. Котляревский: Древняя русская письменность. Петербургъ 1895.

П. Владиміровъ: Древняя русская литература Кіевского періода XI.—XIII. в. Київ 1901.

Б. Лепкий: Начерк історії української літератури I. Коломия 1909.

М. Грушевський: Історія української літератури.

І. Франко: Апокрифи і легенди т. I.—V. Памятки українсько-руської мови і літератури. Львів 1896-1910.

П. Владиміровъ: Научное изучение апокрифовъ въ русской литературѣ во второй половинѣ настоящаго столѣтія. Университетскія извѣстія 1900, II.

С. Руданський: Твори. Львів 1895—1903.

І. Котляревський: Твори. Вид. «Руська письменність», Львів.

А. Веселовскій: Изъ исторіи романа и повѣсти. Петербургъ 1886—88.

І. Франко: Йоасаф і Варлаам, старохристіянський духовний роман. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка VIII, X, XVIII, XX.

Антоній арх. (Владковскій): Древне-русская проповѣдь и проповѣдники въ періодъ до-монгольскій. Православное Обозрѣніе 1881. Також у книжці

«Изъ исторіи христіянскої проповѣди», вид. II. Петербургъ 1895.

И. Ждановъ: Слово о законѣ и благодати и похвала Кагану Владимиру. Сочиненія I. Петербург 1904.

Н. Никольскій: О литературныхъ трудахъ митрополита Климента Смолятича, писателя XII. вѣка. Петербургъ 1892.

Макарій арх.: Св. Кириллъ, епископъ туровскій, какъ писатель. Извѣстія II. Отдѣленія Имп. Академіи Наукъ V.

В. Чаговецъ: Преп. Θεодосій Печерскій, его жизнь и сочиненія. Київ 1901.

А. Кадлубовскій: Очерки по исторіи древнерусской литературы житій святыхъ. Варшава 1902.

И. Свѣнцицкій: Поученіе Владимира Мономаха дѣтямъ. Львів 1902.

М. Грушевскій: Нестор і літопись. Збірник «Привіт Іванові Франкові». Львів 1898.

А. Шахматовъ: Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. Петербург 1908.

А. Шлецеръ: Несторъ. Русскія лѣтописи на древнеславянскомъ языкѣ. Ч. I.—III. Петербург 1809, 1819.

М. Веневитиновъ: Хожденіе игумена Даниіла въ Святую Землю въ началѣ XII. вѣка. Петербург 1877.

В. Гнатюк: Галицько-руські народні легенди I.—II. Етнографічний Збірник 12—13.

В. Гнатюк: Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Тт. I. і VI. Етнографічний Збірник 3 і 30.

П. Ивановъ: Изъ области малорусскихъ народныхъ легендъ. Этнографическое Обозрѣніе 1890, V, VII. 1891, IX. 1893, XVII—XVIII.

- М. Васильевъ: Украинскія легенды и вѣрванія, связанныя съ именами нѣкоторыхъ святыхъ. Этнографическое Обозрѣніе 1895, XXVII.
- Н. Сумцовъ: Очерки исторіи южнорусскихъ апокрифическихъ сказаній и пѣсень. Кіевская Старина 1887. VI—VII, IX, XI.
- П. Кулъшъ: Украинскія народныя преданія. Чтеніе Московскаго Общества исторіи и древностей, 1847.
- В. Гнатюк: Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. II. і VI. Етнографічний Збірник 4, 30.
- О. Роздольський: Галицькі народні новелі. Етнографічний Збірник 8.
- Л. Майковъ: О былинахъ Владимірова цикла. Петербургъ 1863.
- О. Миллеръ: Илья Муромецъ и богатырство кіевское. Петербургъ 1869.
- Н. Дашкевичъ: Къ вопросу о происхожденіи русскихъ былинъ. Кіевскія Университетскія Извѣстія 1883. Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора лѣтописца IV.
- Н. Дашкевичъ: О существованіи былинъ въ Южной Руси до половины XVII. вѣка. Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора лѣтописца II.
- А. Потѣбня: Слово о полку Игоревѣ. Текстъ и примѣчанія. Воронежъ 1878.
- Е. Барсовъ: Слово о полку Игоревѣ какъ художественный памятникъ кіевской дружинной Руси. I.—III. Москва 1887—1890.
-

ІІІ. Пізньовізантійський переходовий стиль.

Послаблення культурного життя.

1. Незвичайні й повні культурних протиріч були ті три сотні літ, що їх виповняє худе словесне жниво, — після багатства київського золотого періоду. Вже в половині XIII. віку почався занепад могутньої Київської держави, спричинений незгодою між нашими князями, а далі московськими і татарськими наїздами. Разом зі занепадом державности на українському Сході прийшло і деяке послаблення культурного життя, — хоч про повний занепад культури і про перервання літературних традицій, як цього хочуть деякі дослідники, — і тут не може бути мови.

Західні впливи.

2. Українська державність ще ок. 100 літ процвітає за династії Романовичів на заході, в Галичині й на Волині, — і там розростаються на візантійсько-українському літературному підкладі вже й деякі культурні впливи європейського Заходу, що жив ще тоді, в XIII.—XIV. вв., під знаком могутнього середньовічного стилю — го-

тики. Дуже інтенсивні звязки українських духовних і світських кол Галицько-Волинської держави з європейським Заходом кажуть догадуватися, що культурні й літературні впливи того Заходу, а з ним і готичних духових первнів, не могли бути у нас надто малі.

Готика й українська культура.

3. Конкретно ці впливи готики, здавалося б, дуже мало помітні, — а зложилися на це три важні причини. З одного боку: хоч готичний архітектурний стиль зі своїми струнками, філігрinovими конструкціями є повним контрастом до могутніх луків і обемистих бань візантійського архітектурного стилю—то вже в малярстві стрічаємо між обома цими стилями далеко більше спільних рис, а в областях духової культури, отже і в літературі, вони мають таки дуже багате спільного своєю аскетичною, антинатуралістичною поставою до життя та своєю структуральною й стилевою звязаністю. Тому й готичні впливи на українське письменство, якщо такі справді були, виявлялися в візантійсько-словянських зовнішніх формах і по суті небагато чим відріжнялися від впливів візантійських та з ними часто спливали водно. Друга причина, що могла до певної міри затерти західні, готичні впливи в нашому письменстві, це був факт, що при кінці XIV. і в XV. вв. пробив собі шлях на українські землі свіжий подув візантійської куль-

тури в оновлених формах т. зв. південнослов'янського відродження, і міг закрити собою чимало деталей західного культурного впливу. Вкінці третя причина — це була взагалі чисельна й якісна вбогість наших літературних надбань того часу. Нечисленні й літературно слабкі твори не були спроможні належно відбити в собі ці західні культурні впливи, яких перша хвиля тоді мабуть таки пройшла була Україною.

Україна і Захід.

4. Важним проявом цих західніх духових впливів були передусім спроби нашого вищого духовенства церковно зєднати Україну з Римом; спроби, роблені спершу з ініціативи короля Данила, а далі, вже в XV. ст., митрополитом Григорієм Цамвлаком у Констанці, митрополитом Ісидором у Фльоренції, та вкінці відомим Мисаїлом. Крім того не без великого культурного впливу були зв'язки Романа і Данила з римським Апостольським Престолом, інтенсивні дипломатичні зносини Романовичів зі західними державами та родинні й династичні зв'язки тодішніх наших князів з західноєвропейськими панівними домами, а українських вельмож зі західними шляхетськими родами.

Але передумова дійсного культурного розцвіту в III. періоді, сильна Галицько-Волинська держава, жила закоротко на те, щоби принести буйні плоди і на літературній ниві. З 1340. ро-

ком династія Романовичів вимерла і почалися для держави важкі часи. Короткотривала боярська влада, потім наїзд польського короля Казимира, далі панування угорського короля Людовика, — все це довело вкінці в 1387. р. до закріплення польської влади в Галичині. Інші українські землі заняла в XIV. стол. Литва, яка теж скоро підпала під польські державні впливи.

«Вже географічне положення України — пише М. Возняк — вимагало її зносин зі Заходом, бо ж вона має своїми сусідами й угрів, і словаків, і поляків. Ці зносини стали тим живіші, коли західні українські землі дісталися під польське й литовське панування й коли останнє поширилося також на інші українські землі. В звязку з західними впливами стояв і приплив течії живої мови до письменської. В Литві появилися сойми і маґдебурське право, все це заклиало до державного життя найвищий і середній шари міської кляси суспільства».

Експансія української культури.

5. І саме серед цих умовин повторилася стара історія про те, як то менше культурний завойовник підпадає під непереможний культурний вплив побідженого, політично слабого, але високо-культурного народу. Таке сталося колись з Римлянами після упадку Греції, так було і з диким племенем болгар, яке вправді завоювало словянську землю, але само приняло мову, куль-

туру і звичаї побіджених так, що болгарський нарід дуже скоро став словянським. Таксамо і мало-культурні литовці, а з ними і білорусини, вповні підпали під вплив старої української культури. Українська літературна мова того часу, вже сильно наближена до народньої і пронизана західньо-словянськими впливами, стала урядовою й літературною мовою Литовської держави, а також сильно проявилася в урядовому й культурному житті Польщі.

Переходовий стиль.

6. Ось так українська література впродовж XIV. і XV. стол. навязала перші поважніші звязки з західнім світом та витворила на основі схрещення східніх і західніх культурних впливів свій власний переходовий стиль.

Пізньовізантійські впливи.

7. Та мимо згаданих вгорі, покищо лише фрагментарних західніх впливів, ціла українська література III. періоду залишилася всетаки в основі під рішальним візантійським впливом, і було б злишнім відділювати письменницьку творчість того часу в окремий від попереднього періоду, якщо б ці візантійські впливи, що йшли на Україну в XIII.—XV. вв., не різнилися дуже сильно від візантійського культурного впливу XI.—XII. вв. Не була це вже та глибока й блиска, візантійська культура старих часів, яка ставила нас у ряди найкультурніших народів су-

часного світа; були це лише декадентні залишки славного минулого, відомі під назвою пізнього візантинізму. В літературі проявляється та дегенерація стилю головно гіпертрофією порожньої реторики, несмачним переборщуванням, многословністю, напушистістю й нестачею змісту для композиції — при одночасній убогості й одноманітності змісту. Цей пізньовізантійський літературний стиль — якого негативні сторінки у нас ще й посилювалися загальним занепадом культури з огляду на московське і татарське лихоліття — настільки різниться від здорового, ідейно й мистецьки повновартного візантійського стилю попередніх віків, що при розгляді літератури в мистецько-стилевому аспекті конечно треба його виділити, як щось окреме від дійсного візантинізму і трактувати в рамках осібного періоду. Це тим більше, що, як уже вгорі зясовано, на цю пізньовізантійську основу почали в III. періоді поволі наверстовуватися й деякі західні впливи, і тимсамим цей наш пізньовізантійський стиль набрав рис переходовости та ще більше відчужився від дійсного візантійського стилю.

Живучість літератури.

8. Література Києва другої половини XIII. віку — ще своїм загальним тоном і стилем мало відріжнялася від творчости попередніх, щасливіших десятиліть та носила на собі дальше всі ос-

новні риси візантійства. Навіть серед важких умовин татарського лихоліття, серед безупинних воєн, наїздів і страхіть, українська література не умерла. Її культурні підстави були надто сильні, а духовий гарт української стихії незломний.

Літературні збірники.

9. Але, подібно як у самих початках нашого письменського розвитку, починає й тепер, на місце оригінальної творчості, набирати повної переваги неоригінальна, перекладна й компілятивна література. Особливою популярністю тішилися в ті сумні часи знов літературні збірники релігійно-морального й філософічного змісту. Такими спадкоємцями славних традицій «Збірників Святослава» та «Пчел» були тепер на нашому ґрунті дальші подібні перекладні компіляції, що ходили по Україні в чисельних, більш або менш самостійних відписах і редакціях. У збірнику «Книгы глаголаемыя Златая Чепь, на поученіе всѣмъ крестьянамъ» (Книга звана ЗолотийЛанцюг, на науку всім христіянам) читали наші предки низку поучень-проповідей на теологічні й життєво-моральні теми, м. ін. і поучення українських авторів Кирила Турівського й Серапіона. Основні ідеї великого збірника понад півтори сотні «поучень» п. з. «Книга глаголаемая Измарагдъ, въ ней же всякая ухищренія божественныхъ писаній истолкована святыми от-

цы», — звіршував І. Франко в своїй поетичній збірці «Мій Ізмарагд».

Історичні твори.

10. З інших неоригінальних письменницьких творів, що ширилися в той час по Україні, слід ще згадати пізньовізантійські хронографи, або у нас, «літописці», себто огляди всесвітньої історії, відомі в нас у кількох редакціях.

Антисемітська біблійна історія.

11. Історія Старого Завіта з сильною проти-жидівською закраскою є предметом т. зв. «Толкової палєї».

Українські письменники.

12. Оригінальна українська література того часу може похвалитися лише нечисленними і не дуже визначними письменниками. Головніші з них — це митрополит Кирило і єпископ Серапїон.

Кормча книга.

13. Про Кирила слід сказати, що він старався зарадити нашому культурному занепадові м. ін. спровадженням з Болгарії старого, славного «Комоканону» або «Кормчої книги», збірника коментованих візантійських церковних і світських законів, що таким чином почали поважно впливати також на дальше вироблення українського світогляду.

Митрополит Кирило.

14. У склад тої «Кормчої книги» увішов на

українському ґрунті також «Устав» і «Поученія» для духовенства, яких автором був сам же митрополит Кирило. Тут він м. ін. дає опис тодішнього політичного лихоліття України і закликає до морального й громадянського відродження.

Серапіон.

15. Серапіон (помер 1275.) писав гарні, своїм змістом життєво-актуальні та пронизані гарячим почуванням проповіді-поучення. В цих своїх творах автор виявив глибоку ідейність і патріотизм. Про трагічний занепад нашої держави читаємо у нього напр. ось які пам'ятні, і нині гостро-актуальні, пронизані глибоким смутком, слова:

Тоді навів на нас Господь Бог народ немилосердний, народ лютий, народ, що не пощадить ні молоді краси, ні немочі стариків, ні молодости дітей. Рушили ми на себе гнів Бога нашого... Зруйновані Божі церкви, зневажені свячені сосуди, подоптані святині, святителі дісталися в поживу мечеві; тіла преподобних черців кинено на жир птахам. Кров наших батьків і братів, як многа вода, напоїла землю. Щезла сила наших князів і воеводів; наші хоробрі, переняті страхом, утекли; багато наших братів і дітей відведено в полон, наші села запустили й поросли хабаззям. Наша величність спокорніла, краса погибла; наше багатство дісталось їм у користь; наш труд одержали в спадщину невірні; наша земля стала добром чужинців; і самі ми стали знеславлені у всіх тих, котрі живуть в сусідстві нашої землі, посміховищем для наших ворогів, бо ми самі звели на себе, як дощ з неба, гнів Божий... (Перекл. М. Возняка.)

Сербські й середньоболгарські впливи.

16. З кінцем XIV. століття почала плисти на Україну нова струя змодифікованого й дещо оживленого літературного візантинізму з Сербії й Болгарії, де настало в XIII.—XIV. вв. замітне відродження культурного життя. Ці південно-словянські, а зокрема сербські впливи приносили нам головню в пам'ятках, що повставали в Далматії, поруч візантійських, також деякі західньо-й південноевропейські культурні елементи. Знову ж т. зв. середньоболгарські впливи принесли нам перші подуви пізніше такого плідного в українській літературі атонського аскетизму.

Кипріян Цамблак.

17. Розсадником цього світогляду став у нас болгарин, київський митрополит Кипріян Цамблак, автор «Життя митрополита Петра», що був колись черцем монастиря в Двірцях коло Жовкви.

Григорій Цамблак.

18. Братанич Кипряна, Григорій Цамблак був потім також київським митрополитом та вславився своїми проповідями в стилі пізньовізантійської бомбастичної реторики і панегіриками.

Перші унійні заходи і українська література.

19. Григорій живо занявся був у 1418. році на константському соборі справою унії української церкви з Римом, і хоч заходи покищо не мали конкретного успіху, то залишили по собі не лише

ідеологічні, але й літературні сліди в двох Григорієвих панеґіричних промовах. Є це привітання папі Мартинові V., що його виголошено в Констанці в латинському перекладі, і «Григорія архієпископа киевського и всея Руси слово похвалное», звернене до всіх членів константського собору; в тому «слові» є вже, крім панеґіричних фраз, також деякі конкретні завваги в справі нарад над унією української церкви з Римом.

Ніяких важніших літературних слідів того роду не залишили пізніші унійні заходи київського митрополита Ісидора на фльорентійському соборі 1439. р.

Зате найбільшою уніоністичною літературною пам'яткою тих часів є відоме «Посланіє» кандидата на київську митрополію Мисаїла до римського папи з року 1476. Тут Мисаїл вправді попадає в пересадний пізнєовізантійський панеґіричний тон, але в деяких частинах свого «Посланія» також своєрідним способом торкається важних українських релігійно-церковних справ. Ще й нині дуже актуальні в площині українсько-польської недавньої боротьби за унію, напр., такі слова Мисаїла:

Бо треба любовною премудрістю, лагідністю відзначатися, щоб зовсім не вимагати зброї лютости на поправу пастви. В наших бо землях бачимо багатьох з боку західньої церкви таких по імені пастирів (*scil.* польських священників), які держаться того звичаю, що думають лютістю побільшувати стадо й більше гублять

з нього, віддають гідних судові, вяжуть їх і мучать, інших силою тягнуть «із благочести во благочестіє», руйнуючи союз мира, любови зависним гнівом. Бо то незручний пастир, перелякавши своїм криком, нагло та швидко знищив і викинув овечку зі свого стада, то кинувши палицею, перестрашуючи ворогів, потрапить у голову й побачить перед собою трупа; то знову, стративши голову в запалі, пхує ногою й ламає хребет або ребряні кости, які заслоняють натро. А милосердний пастир свобідний і далекий від того всего (переказ М. Возняка).

З XV. стол. походить також прихильна для унії «Молитва Господу Богу нашому Ісусу Христу, къ святый Тройци єдиносущнѣй, къ святому архистратигу Михаилу и Гаврилу и ко всѣмъ святымъ и къ святѣй госпоже Богородици» з славними апокрифічними первнями.

Києво-печерський патерик.

20. Появлялися в ті часи також нові, все далі поширювані й доповнювані редакції славного «Києво-печерського патерика», найкращого мабуть європейського зразка гагіографічної літератури і одної з найпопулярніших українських книг.

Церковні книги.

21. Появлялося теж чимало наново переписуваних богослужебних книг та списків св. Письма, головню багато Євангелій. Ось деякі цікавіші з цих останніх, Луцьке Євангеліє XIV. в., Четвероєвангеліє XV. в. з бібліотеки Духовної Академії в Києві, Загорівське Євангеліє з Волині, Турійське Євангеліє також з Волині і б. інш.

22. На церковних книгах, що походять з III. періоду, особливо добре можна прослідити еволюцію в нашій літературній мові від староболгарської мови давнього типу, через церковно-слов'янську мову української редакції, через середньо-болгарські мовні впливи, аж до повільного формування нової, середньоукраїнської книжної мови.

Палеографічний розвиток української книжки.

23. Видно на церковних книгах теж палеографічний розвиток української книжки, себто перехід у техніці писання кирилицею від старого, великого й простолінійного, гарного уставу, через різні рукописні відміни того ж уставу і т. зв. полууставу аж до перших типів, що наближаються до середньоукраїнського скоропису. Зокрема ж добре видний тут у ініціалах, заставках і мініятурах стилевий розвиток від строгих форм старого візантинізму до буйного плетінкового, рослинного, а навіть звіринного орнаменту й живої фігуральної ілюстрації XIV.—XV. вв. та навіть до перших пам'яток на західній ренесансовий стиль у XVI. в.

Література XV.—XVI. вв.

24. Головні західньоукраїнські літературні пам'ятки XV. й першої половини XVI. в. своїм характером дещо відмінні від пізньовізантійської письменської творчості Києва XIV. століття.

На тій же самій пізньовізантійській основі тут уже виразно пробиваються мовні, стилістичні, а то й змістові впливи Заходу. Поволі формується середньоукраїнська канцелярська і книжна мова з перевагою народніх українських, білоруських, а також польсько-латинських первнів над староболгарською основою, формується новий стиль вільнішого оповідання, що далі все вільніший від пізньовізантійських реторичних шаблонів.

Короткий Київський літопис.

25. Ще найбільше зближений до пізнього візантійства т. зв. Короткий київський літопис, що дає витяг з наших старих літописів і їх продовження в формі хронікарських записок, що походять з Волині кінця XV. в.

Литовсько-руські літописи.

26. Зате найцінніші наші літературні пам'ятки XV. й першої половини XVI. в., а саме Литовсько-руські літописи в чотирьох редакціях, переповнені історичним і літературним матеріалом, — мають на собі вже сильні сліди нового стилю, наближеного не так до пізньовізантійських наших літературних пам'яток, як радше до литовсько-руського канцелярійного способу вислову. Літописи ці писані живо, цікаво, просто, без реторства й цвітистости, — але з сильною примішкою польської мовної стихії.

Правнича література.

27. Подібними рисами відзначається стиль

литовсько-руських правничих пам'яток XV.—XVI. вв., а саме «Судебника» кн. Казимира 1468. р. і славного «Литовського статуту» 1529. р., які є знаменитим доказом української культурної гегемонії в Литовській державі та різким стилевим переходом від пізньовізантійського періоду до українського ренесансу.

Литовсько-руські літописи XV—XVI. вв.

Поезія.

28. Найслабше представляється в III. періоді поезія й белетристика, з якої, крім дрібних пам'яток у литовсько-руських літописах, не залишилося нічого замітнішого, та й мабуть і мало що було. Часи не такі.

Один лише простий нарід не втратив змислу для поезії й далі любовно плекав свої пісні й казки й перекази й легенди, все нові до них додаючи життєві мотиви.

Історичні пісні.

29. До тих часів слід віднести генезу чудових українських історичних пісень, зокрема з мотивами татарського лихоліття, яке, щоправда, тривало в Україні ще довго й пізніше, але в III. періоді почалося й набрало найвищої напруги. Сугестивну силу описів того лихоліття у проповідях Серапіона нагадують чудові народні пісні про татарські наїзди, — пісні, що зародилися напевно ще в XIII. стол., а вповні розцвіли, під впливом твердої дійсності, мабуть з кінцем XV. століття. Всі добре знаємо понуру поетичну інтродукцію до тої глибокої поезії народного трагізму:

Зажурилась Україна, що ніде прожити:
Гей, витоптала орда кіньми маленькії діти.
Ой, маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки постягала, під хана погнала...

Своєрідним чаром поетичної народньої душі
віє на нас із пісні:

Ой у полі береза стояла,
На березі зазуля кувала...
Питалася в зазулі береза:
Чом, березо, біла, не зелена?
Як я маю зеленою бути?
Підо мною стояли татари,
Шабленьками гилля обтинали,
Ясненькії вогні розкладали,
Копитами землю толочили,
Зпід коріня води добували,
Вороного коня напували.

Глибоке співчуття викликає знову такий про-
стенський та неповторний образ:

За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять:
Село наше запалили
І багатство розграбили,
Стару неньку зарубали,
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Що на заріз людей ведуть:
Коло шиї аркан вється,
А по ногах ланцюг бється.
А я бідний з діточками
Піду лісом стежечками.

Народня поезія про татарське лихоліття —
це приклад, на які вершини поетичної творчости

здібна піднятися словесна творчість простолюду.

Загальна оцінка.

30. Стилiстична амплiтуда вiд пiзнiвовiзантiйської манiри Серапiона до захiднього канцелярiйного тону Литовського статуту вповнi оправдує наше окреслення III. перiоду iсторiї української лiтератури, як перiоду переходового, в якому тон надавав вправдi ще упадковий пiзнiвовiзантiйський стилb, але поволi на його тлi зарисовувалися сильнi захiднi впливи.

Идейно цей переходовий перiод не був настiльки упадковий, як стилiстично, i давав нам далi, зокрема в творах високих духовникiв i в народнiй поезiї, сильнi, трагiчнi релiгiйно-патриотичнi акценти.

Як змiстово так i стилево тi дивнi й сумнi часи несли в собi вже зародки великих вартостей, що блискуче розцвiли в недалекий, славний добi українського ренесансу. Першi промiнi тої вiдродженецької доби сягають до XV. столiття, а одним з найважнiших таких промiнiв є поява перших кирилiвських, українських друкованих книжок, виданих заходами українського князя Константина Острозького старшого в рр. 1491—1493 в друкарнi нiмця Швайпольта Фiоля в Краковi. В цiй подiї символiчно назначений напрямок цiлого дальшого українського культурного й лiтературного розвитку: на Захiд!

Наукова література до III. періоду

- М. Возняк: Історія української літератури I. Львів 1920.
- Б. Лепкий: Начерк історії української літератури II. Коломия.
- О. Миллеръ: О древне-русской литературѣ по отношенію къ татарскому игу. Древняя и новая Россія 176, VI.
- В. Извергинъ: Матеріалы для литературной исторіи древне-русскихъ сборниковъ. Сборникъ статей Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наук, 81.
- В. Яковлевъ: Къ литературной исторіи древне-русскихъ сборниковъ. Опытъ изслѣдованія Измарагда. Одесса 1893.
- І. Франко: Мій Измарагд.
- А. Рыстенко: Матеріалы для литературной исторіи толковой пален. Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наук 1908, II.
- А. Поповъ: Обзоръ хронографовъ русской редакціи. I—II. Москва 1866—1869.
- И. Срезневскій: Обзорѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги. Петербургъ 1897.
- Е. Пѣтуховъ: Серапіонъ Владимірскій, русскій проповѣдникъ XIII. вѣка. Петербургъ 1888.
- Н. Аристовъ: Замѣтка о поученіяхъ епископа Серапіона. Труды III. археологическаго съѣзда II.
- Е. Пѣтуховъ: Болгарскіе литературные дѣятели древнѣйшей эпохи на русской почвѣ. Журналъ Министерства нар. просвѣщенія 286.

- А. Яцмирскій: Григорій Цамвлакъ. Очеркъ его жизни, административной и книжной дѣятельности. Петербургъ 1904.
- А. Петрушевичъ: Пославніє Мисаїла (текст). Литературный Сборникъ Галицко-русской Матицы 1869, III.
- Б. Бучинскій: Грамота Мисаїла і грамота Ніфонта. Записки Українського Наукового Товариства в Києві XIII.
- П. Симони: Къ исторіи обихода книгописца, переплетчика и иконнаго писца при книжномъ и иконномъ строеніи. Матеріалы для истроіи техники книжнаго дѣла и иконописи. Петербургъ 1906.
- В. Стасовъ: Картины и композиціи скрытыя въ заглавныхъ буквахъ древнихъ русскихъ рукописей. Памятники Общества любителей древней письменности Петербургъ 1884.
- Ю. Тиховскій: Такъ называемая краткая кіевская лѣтопись. Кіевская Старина 42.
- Е. Карскій: Западно-русскія лѣтописи. Русскій филологическій Вѣстникъ 59.
- И. Тихомировъ: О составѣ западно-русскихъ такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Журналъ Министерства нар. просвѣщенія 334, 335.
- В. Антоновичъ и М. Драгомановъ: Историческія пѣсни малорусскаго народа. 1874—75.
-

ЗМІСТ.

Вступ	7
1. Людина і мова	7
2. Людина і письмо	8
3. Будівельний матеріал духової культури	8
4. Будівнича ідея	8
5. Збірне прамистецтво і поезія	9
6. Поезія і мова	9
7. Генеза мови	10
8. Олександр Потебня	10
9. Перший факт поетичної творчости	11
10. Слово і поетичний твір	12
11. Структуральний звязок літературного твору зі словом	15
12. Формалізм	15
13. Ідейно-етичний естетизм	16
14. Націоналізм і християнська етика	18
15. Теоретичне й методологічне становище	19
I. Періодизація	20
II. Стара схема	20
III. Періодизація і усна словесність	21
IV. Перший вилім	22
V. Нова спроба періодизації	23
VI. Прикмети й недостачі нової схеми	24
а. Дотеперішні дослідн	27
б. Початки	27
в. М. Драгоманов, О. Кониський, Н. Петров і Н. Дашкевич	28
г. О. Огоновський	29
г. Дрібні праці	29
д. Б. Лепкий і Франко	30

е. Шкільні підручники	30
в. С. Єфремов	30
ж. М. Возняк	31
з. М. Грушевський	31
і. Решта	31
и. Підсумки	32
Наукова література до вступу	33
 I. Староукраїнський стиль	35
1. Найоригінальніший український стиль	35
2. Справа староукраїнської культури	35
3. Староукраїнська культура і усна словесність	36
4. Прасловянська цивілізація	37
5. Прасловянська і українська поезія	38
6. Українські слов'яни	39
7. Генеза української поезії	40
8. Своєрідні риси усної словесности	41
9. Старовинність усної словесности	42
10. Усна словесність й історія літератури	43
11. Замовлювання	44
12. Обрядові пісні	46
13. Колядки і щедрівки	47
14. Колядковий ритм	48
15. Наукові праці про колядки	50
16. Весняки	50
17. Гаївки і риндзівки	50
18. Русальні, троєцькі, царинні й весняні пісні	51
19. Купальні пісні	51
20. Обжинкові пісні	52
21. Пісні до праці	52
22. Родинно-обрядові пісні	53
23. Пісні при хрестинах	53
24. Весільна драма	53
25. Похоронні голосіння	55
26. Досліди про родинно-обрядові пісні	55

27. Побутові пісні	56
28. Приповідки і зігідки	56
29. Казки	57
30. Звіринний епос	57
31. Міти	58
32. Народні вірування і звичаї	58
33. Загальний погляд	59
34. Письменські звістки про найстаршу усну сло- весність	59
35. Ідейний зміст	60
36. Староукраїнський стиль	62
Наукова лтература до I. періоду	63
II. Візантійський стиль	68
1. Середньовічні стилі і Україна	68
2. Історичні передпосилки	68
3. Національне й державне оформлення	69
4. Історичні перекази	69
6. Перші українські володарі. Найстарші пам'ятки письменности	70
6. Христіянство	71
7. Візантійська культура	72
8. Візантійський стиль	74
9. Український візантизм	75
10. Початки письма	76
11. Літературна мова	77
12. Від чужого до рідного	78
13. Переклади, перерібки, компіляції	79
14. Найстарші українські книги	79
15. Богослужební тексти	79
16. Св. Письмо	80
17. Палєя	81
18. Апокрифи	81
19. Чужі письменники	82
20. Літературні збірники	83

21. Белетристика	84
22. Наука	85
23. Перші українські письменники	86
24. Іларіон	86
25. Клим	87
26. Кирило	88
27. Юрій	88
28. Теодосій	88
29. Яків	89
30. Нестор	89
31. Києво-печерський патерик	89
32. Володимир Мономах	90
33. Руська Правда	91
34. Літописи	91
35. Літописні перекази	93
36. Оцінка літописів	93
37. Ігумен Данило	94
38. Поезія. Усна словесність	95
39. Колядки	95
40. Веснянки	96
41. Весільні пісні	96
42. Інші роди усаої словесности	96
43. Побутові пісні	97
44. Легенди	97
45. Перекази	98
46. Новелі	98
47. Лицарський епос	99
48. Билини	100
49. Боян, Митуса	100
50. Слово о полку Ігореві	101
51. Загальний погляд	103
52. Ідейні вартості	103
53. Мистецькі вартості	104
Наукова література до II періоду	105

III. Пізньовізантійський переходовий стиль	109
1. Послаблення культурного життя	109
2. Західні впливи	109
3. Готика і українська культура	110
4. Україна і Захід	111
5. Еспансія української культури	112
6. Переходовий стиль	113
7. Пізньовізантійські впливи	113
8. Живучість літератури	114
9. Літературні збірники	115
10. Історичні твори	116
11. Антисемітська біблійна історія	116
12. Українські письменники	116
13. Корчма книга	116
14. Митрополит Кирило	116
15. Серапіон	117
16. Сербські й середньоболгарські впливи	118
17. Кипріян Цамблак	118
18. Григорій Цамблак	118
19. Перші унійні заходи і українська література	118
20. Києво-печерський патерик	120
21. Церковні книги	120
22. Еволюція літературної мови	121
23. Палеографічний розвиток української книжки	121
24. Література XV.—XVI. вв.	121
25. Короткий Київський літопис	122
26. Литовсько-руські літописи	122
27. Правнича література	122
28. Поезія	123
29. Історичні пісні	123
30. Загальна оцінка	125
Наукова література до III. періоду	126

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
„Ю. Т.“

Досі вийшли:

Др. М. Антонович
Історія України, ч. I.
Історія України, ч. II.

Др. М. Гнатишак
Історія української літе-
ратури, ч. I.

Інж. Е. Курилюк
Летунство в минулому
та сучасному.

ВИДАВНИЦТВО
ЮРІЯ ТИЩЕНКА
Praha II., Žitná 13./III.

Адреса видавництва

Jurij Tyščenko, nakladatelství, Praha II., Žitná 13.
Protektorat Böhmen und Mähren.